Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Hans Beier: Grav nr. 683 B
F. S. Grove-Stephensen: Slavebøger
Jens Lampe: Sønderjyder hædret af Napoleon
Henning Haugaard: J. Th. Lundbyes død
Torben Glahn: Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig
Bjørn Svensson: Klingbjerg
H. P. Jensen: En tiendestrid
Boganmeldelser
Grænselandsbog
Rettelser

JUNI 6·1977 53. ÅRGANG

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs ekspedition: Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Telefon (04) 62 46 83. Abonnement: 52,00 kr. incl. moms og forsendelse.

H. E. Sørensen: Rømøs historie

256 sider. Rigt illustreret med fotos, kort, gamle stik o. l. Kr. 80,00.

Bogen indeholder følgende kapitler: Naturen – Middelalderen – Borrebjerg – Den ældste skibsfart – Trediveårskrigen og slaget i Listerdyb – Sandflugt – Tiden efter 1650 – Grønlandsfarten – Det ulykkens år 1777 – Fire Rømø-kommandører – Krigen mod England og Grønlandsfartens undergang – Skibsfart efter 1814 – Landbruget i det 19. århundrede – Fattiggården – Krigen 1864 – Under prøjsisk styre – Kirken – Præsterne og deres tid – Skolevæsenet – Byggeskik – Færgeriet – Forslag til en havn og en dæmning – Nordseebad Lakolk – Redningsvæsenet – Digerne – Arbejdernes organisationer – Dæmningen bygges – Besættelsestiden – Havnen bliver virkkelighed – Fiskeri og færgefart – Turismen i dag.

H. E. Sørensen: Rømø — hvalfangernes og turisternes ø

72 sider. Rigt illustreret. Kr. 12,00.

En kort gennemgang af øens natur, historie og seværdigheder, i første række beregnet på turister. **Bogen fås både på dansk og tysk.**

Lorens Hanssen: Grønlandsfarerne i året 1777

88 sider. Illustreret med gamle stik o. l. Kr. 34,50.

Året 1777 huskes på de Frisiske Øer som »det ulykkens år«, fordi der denne sommer forliste ikke mindre end 13 hvalfangerskibe fra Hamburg og Holland, for største delen bemandet med frisiske søfolk. Ca 350 omkom, heraf o. 22 fra Rømø og mange fra Føhr og de øvrige dengang danske øer. Rektor Lorens Hanssen fra Ribe samlede, mens nogle af de overlevende endnu var i live, beretninger om masseforliset og sømændenes videre skæbne i det isfyldte hav og under overvintringen på Grønland og udsendte en lille bog herom i 1806. Det er denne beretning, der også fortæller meget om menneskers tankegang den gang – og om grønlandske forhold –, der nu genudsendes for første gang. Bogen er omskrevet til moderne retskrivning, men der er intet ændret i teksten, som foreligger med Lorens Hanssens egne ord.
Forord og noter ved H. E. Sørensen.

Bøgerne udkommer i juni.

Forlaget Melbyhus

Melbyvej 27 . 6780 Skærbæk . Tlf. (04) 75 17 04

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gårdejer Kresten Andersen Boesen.
1.1.1887 – 9.12.1914.

Grav nr. 683 B

AF HANS BEIER

Forpagter Hans Beier, Jægerspris, mindes det overvældende indtryk, det gjorde på ham, der dengang var en lille dreng, da man kun få måneder efter krigens udbrud fik brev om, at en af familiens nære, unge venner var faldet på vestfronten.

Da jeg for snart længe siden fyldte 70, benyttede jeg lejligheden til i min tale at sige lidt om, hvordan det for mig føltes at holde fødselsdag.

Ved nærmere eftertanke var jeg kommet til den erkendelse, at det er forbavsende lidt man husker om de forudgående 69 fødselsdage bortset fra de tidligste, dem i drengeårene, hvor der vankede lækre lagkager med et lys for hvert år.

Faktisk husker jeg bedre de minder, der var knyttet til mine forældres, og måske kan det interessere endnu, hvad jeg husker fra min fars fødselsdag d. 13. dec. 1914.

Netop den dag var der brev fra Kresten Andersen Boesen, f.t. vestfronten, i fredstid en ung gårdmand i Haved ved Rejsby.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kresten Andersen Boesens grav på soldaterkirkegården i Nampcel, grav nr. 683 B.

Manden ved korset hedder Anders Gram. Han blev såret, kom på hospitalet og senere på sygeorlov. Under denne søgte han at flygte til Danmark, men en grænsevagt antastede ham, tog ham med til sit vagthus, og der måtte fangen af med selerne. Det var vinter, og vagten må vel have ment, at han så havde styr på desertøren. Det blev Anders Grams held, at det puslede i nærheden, og mens vagten undersøgte, om der skulle være endnu en flygtning, smed Anders bukserne og løb det bedste, han kunne og var kort efter reddet på dansk område.

Han skrev, når man endelig var tvunget til at være i forreste kamplinie, var det ikke så værst at være der, hvor han var i nærheden af Moulin i Nordfrankrig. I deres skyttegravsafsnit var der til at være. Der var tørt og franskmændene forholdsvis fredsommelige, selv om der ikke var langt over til dem. Han håbede endog, at det måtte lykkes at undgå at skifte stilling så de kunne blive der julen over, for den tid, der går godt, kommer ikke dårlig tilbage.

I den grad husker jeg kommentarerne til dette brev, hvor glade mine forældre og gæster – og også jeg – var over, at Kresten Andersen Boesen var et sted, hvor der næsten herskede fredelige forhold. Det skulle da gå sært til, om der skulle ske netop ham noget der.

Men det gjorde der ikke desto mindre. Dagen efter fars fødselsdag kom meddelelsen, at han var faldet allerede 9. december, ramt i tindingen af et fransk infanteriprojektil, og død på stedet.

Senere fik vi af et øjenvidne – også en ung gårdmand fra vor hjemegn – underretning om de ulykkelige omstændigheder.

Om formiddagen den pågældende dag havde man i ovennævnte frontafsnit vist fået posten – breve og pakker – bragt ud i forreste linie. Til Kresten Andersen Boesen – til hverdag af venner kaldet Andersen Boesen – havde der været pakke hjemme fra indeholdende diverse mundgodt, et sæt supplement til den beskedne forplejning, militæret bød på. Endvidere indeholdt pakken også nogle plader chokolade.

Som den gode kammerat han var, delte han med smil på læben chokoladen med de nærmeststående kammerater.

Mens dette stod på, begik han den uagtsomhed at placere sig ud for et hul i et skydeskår i en i øvrigt skudsikker stålplade, når bortses fra hullet.

Gennem dette lille hul banede den kugle sig vej, der ramte Andersen Boesen i tindingen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Med et »Åh ja« segnede han død om.

Her må jeg tilføje, at Andersen Boesen før krigen var en hyppig gæst i mit hjem. Han var en mild og venlig, beskeden, ung mand, som jeg, der var betydelig yngre, i ganske særlig grad så op til.

Forstå mig ret: glæden, vi følte 13. december over, at et menneske, vi i mit hjem satte meget højt, at han var på et roligt og fredeligt frontafsnit, og så dagen efter får vi det smertensbudskab, at han havde ligget kold i sin grav allerede 4 døgn forinden – at den glæde så brat forvandledes til en følelse af knugende sorg, ja, det vil jeg mindes, sålænge jeg lever.

Og nu er det 63 år siden!

Hans gravsted findes på soldaterkirkegården i Nampcel som gav nr. 683 B.

Manden bag korset er Anders Gram fra Brøns. Nogle måneder efter Andersen Boesens død lå han også en tid i ovenomtalte frontafsnit, men da herskede de fredelige forhold ikke mere. Den 6. juni 1915 faldt en anden sønderjyde her, det var Hans Michael Bjerrum fra Søndernæs, en særdeles dygtig, ung landmand på kun 21 år. Han meldtes savnet og blev aldrig fundet, og hans gravsted kendes ikke.

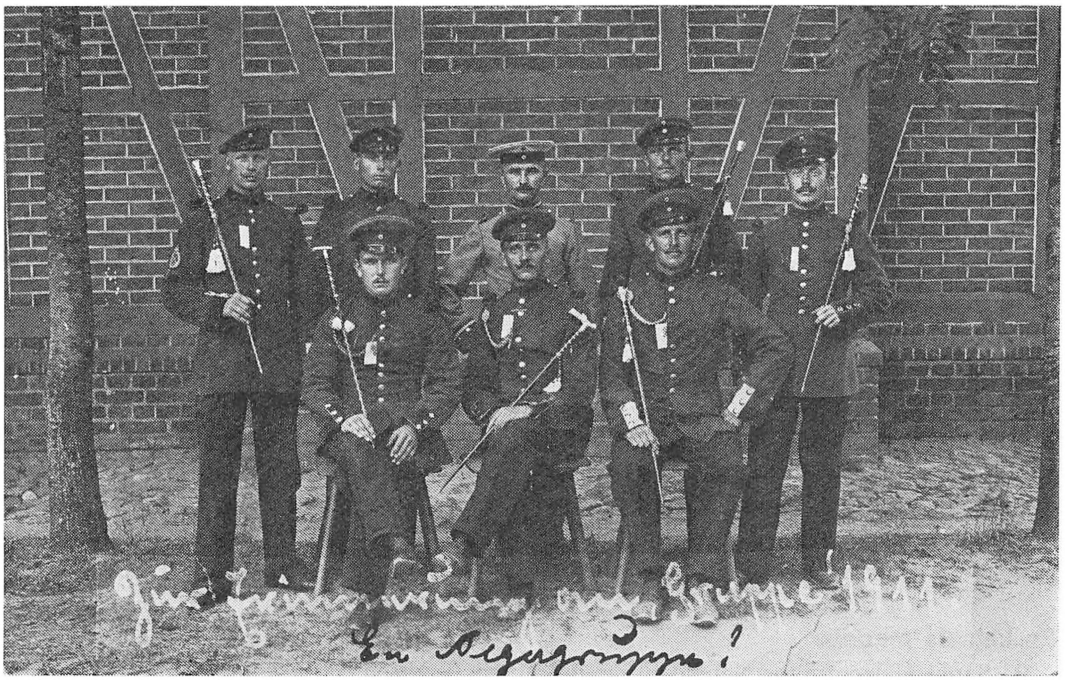

Den eneste kendte i denne gruppe soldaterkammerater er Kresten Andersen Boesen, der sidder forrest til højre.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjyder hædret af Napoleon

AF JENS LAMPE

For hundrede år siden – 15.6.1877 – døde den »hæderlige og retskafne husmand og træskomager Jens Sørensen« fra Hejsager i Brorsbøl, Starup sogn.

Han havde kæmpet som dansk soldat under Napoleon Bonapartes faner i århundredets begyndelse og omtrent et halvt århundrede senere modtog han som andre overlevende veteraner en erindringsmedalje.

Handelsoverlærer Jens Lampe, Vester Sottrup fortæller om Jens Sørensen, der var en bror til hans oldefar.

Da »de franskes kejser«, Napoleon I, også kaldet den Store (1769–1821), i året 1815 førtes til den britiske kronkoloni og klippeø Sankt Helena i det sydlige Atlanterhav, sluttede et bevæget afsnit i Europas historie, som også greb dybt ind i Danmarks og grænselandets historie.

Forholdene havde medført, at Danmark var blevet Frankrigs forbundsfælle, og at danske soldater havde måttet kæmpe på Napoleons side og – senere – være med til at besætte en del af Frankrig.

En kejsers medalje

På Sankt Helena, hvor Napoleon var under skarp bevogtning til sin død 1821, fandt han i sin ensomhed på at indstifte en erindringsmedalje for alle de veteraner, som havde deltaget i hans krige, og hans brodersøn, Napoleon III, gik ind for tanken om at hædre de militære – franske såvel som fremmede –, der havde kæmpet for Frankrig i 1792–1815 med en medalje af bronze, der skulle bæres i knaphullet i et langt grønt- og rødstribet bånd og med følgende indskrift:

»A ses compagnons de gloire, sa derniére pensée – Ste Héléne 5 mai 1821« (Til hans fæller i hæderen, hans sidste tanke). På den anden side af medaljen var et relief af Napoleon den Store.

Sønderjyske veteraner fra Napoleonskrigene

I årene 1858–59 blev der indhentet oplysninger om veteraner og uddelt ca. 300 Sankt-Helena-medaljer med tilhørende diplomer til dalevende fhv. krigsdeltagere i Nordslesvig. Blandt dem var der især mange, som havde gjort tjeneste i det gamle Slesvigske Infanteri-Regiment. Eksempelvis kan det nævnes, at alene fra Starup-Grarup sogne i Hadersleb amt var der 5 veteraner, som fik tildelt medaljen, nemlig:

Jens Obrist Jørgensen (1789–1858), Grarup,
Christian Lund (1784–1869), Vandling,
Niels Præstegaard Petersen (1783–1861), Grarup,
Peder Pedersen (1786–1859), Brorsbøl og
Jens Sørensen (Damkjær) (1790–1877), Hejsager-Grarup.

Sidstnævnte var søn af landbolsmand Søren Pedersen, også kaldet Kongsted og hustru Cathrine Marie, Mikkel Damkjærs datter. Tilnavnet Kongsted bar han, fordi hans fader igen, Peder Sørensen, var tilvandret fra landsbyen Kongsted ved Fredericia.

Veteran Jens Sørensen blev født den 8. december 1790 i Hejsager, Grarup sogn og var tjenestekarl på forskellige gårde i omegnen, indtil han blev soldat i Slesvigske Infanteri-Regiment, hvor han kom til at gøre tjeneste i hele 8 år fra 1812–20 som menig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slaget ved Bornhøved 7. december 1813.

Da Frederik VI 10. juli 1813 undertegnede forbundstraktaten med Frankrig, fandt der ikke en almindelig mobilisering sted, men Danmark nøjedes med at supplere det korps, der allerede stod ved Hamborg, op til en hel division, ca. 12.000 mand, under ledelse af Frederik VI's svoger prins Frederik af Hessen. Divisionen indgik i det 13. armékorps sammen med tre franske divisioner.

Den 3. september erklærede Frederik VI Sverige krig, og syv uger senere modtog Rusland og Prøjsen ligeledes en dansk krigserklæring. Da Napoleon tabte slaget ved Leipzig 16. – 18. oktober 1813, blev Tyskland oversvømmet af hans modstanderes hære. Den svenske Carl Johan (Napoleons forhenværende marskal Jean Baptiste Bernadotte, svensk kronprins fra 1809) rykkede mod nord, og det fransk-danske armékorps skiltes. Franskmændene blev sendt mod Hamborg, mens den dansk-slesvigsk-holstenske hær beordredes til at gå til Rendsborg.

På tilbagetoget fandt der adskillige træfninger sted, en af de hæftigste og samtidig mærkeligste kampe udkæmpedes ved Bornhøved den 7. december 1813.

Bornhøved har alle dage været et vigtigt knudepunkt – herfra går veje til Plön, Kiel, Neumünster, Segeberg og Lybæk. Danskerne kom til Bornhøved ad Segebergvejen, der var omgivet af diger og grøfter, og da de sidste rytterregimenter nærmede sig byen, blev de angrebet af den svenske rytterfortrop – der for øvrigt ikke var fuldtallig, idet en del husarer var faret vild.

Man var spærret inde af digerne og grøfterne, og trængslen var så tæt, at de kæmpende ikke kunne gøre brug af deres våben. Den sammenpakkede menneskemængde væltede blandet med de øvrige troppeenheder nord på, ind i den snævre landsbygade, og kort efter udkæmpedes der småkampe i alle sidegader. Hovedparten af blandingen af polske uhlaner, holstenske ryttere og svenske husarer kom imidlertid gennem hele byen og blev mødt af en voldsom kanonild, der i første omgang ramte både venner og fjender. Svenskerne gjorde om og flygtede både gennem byen og uden om og kom på flugten ud for stærk beskydning, blandt andet fra holstenske skarpskytter syd for byen.

Danskerne vandt ved Bornhøved, men tilbagetoget måtte fortsætte.

Den 10. december vandt auxiliær korpset ligeledes kampen ved Sehested, men dermed var krigen også slut for hjælpekorpset, der forblev i Rendsborg indtil fredsslutningen i Kiel 14. januar 1814, den fred, hvor Danmark måtte afstå Norge til Sverige.

Den 17. januar 1814 erklærede Danmark Frankrig krig.

Billedet viser mindestenen for slaget i Bornhøved. Den blev rejst på hundredeårsdagen og bærer indskriften: »Zur Erinnerung an den Sieg des schwedischen Husarenregiments Kronprinz über dänische Truppen am 7. Dezember 1813 im Gefecht bei Bornhöved. Errichtet am 7. dez. 1913«.

Da hjælpekorpset ikke blot havde afvist det svenske angreb, men havde beholdt valpladsen, mens de svenske husarer flygtede, og da korpsets tab var betydelig mindre end fjendens, kan man rolig hævde, at indskriften ikke er helt korrekt. Men den stammer jo også fra en tid, da holstenerne følte mindre samhørighed med Danmark end hundrede år tidligere. (Foto Inger Bjørn Svensson).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nr. 119 i Jægercorpset. Han karakteriseredes af sognepræsten, J. F. Tolderlund, som hæderlig og retskaffen.

Under oberst Scrivers og kaptajn Pristrups kommando deltog han sammen med sit regiment i det til støtte for Napoleon opstillede såkaldte »auxiliærkorps«, som førtes af prins Frederik af Hessen. Dette hjælpekorps forenedes med et fransk korps under ledelse af Davoust, som i august 1813 faldt ind i Mecklenburg og kæmpede heldigt mod fjenden.

Nogle uheld ramte senere franskmændene i det østlige Tyskland og nødte dem til at gå tilbage til Lauenburg, hvor det danske korps hele efteråret 1813 i en række mindre, men heldige træfninger mod de forenede tyske og russiske styrker under Walmoden og Tettenborn hævdede det danske våbens ære.

Jens Sørensen deltog i slagene ved Schwerin, Wismar, Gadebusch og Ratzeburg med bravour. Imidlertid trængtes Napoleons hovedstyrke fra alle sider, og i dagene fra 16.–18. oktober 1813 udkæmpedes slaget ved Leipzig, hvor feltherren Bonaparte for første gang led et afgørende nederlag på valpladsen.

Krigslykken vendte

Umiddelbart efter dette rykkede marskal Bernadotte, nu under navnet Carl Johan, mod Danmark med en stærk hær, bestående af tyske, svenske og russiske enheder, ialt 10 000 mand. Efter en skarp fægtning ved Boden i nærheden af Oldesloe, hvor de danske tropper kæmpede hæderligt, mødtes hærene igen ved Bornhöved, øst for Neumünster, hvor det atter kom til en fægtning.

Den 7. december nåede Frederik af Hessen med sine udmattede soldater til Kiel, hvor man forgæves forsøgte at opnå våbenhvile. Korpset måtte bryde op fra Kiel og stødte ved Sehested, nordøst for Rendsborg ved kanalen, sammen med fjenden. Den 10. december udkæmpedes en hård kamp, som endte med sejr for de danske tropper. Midt i Sehested står endnu i dag en obelisk til minde om den kamp, hvor både danske og holstenske soldater stred mod samme fjende. De danske tab beløb sig til ca. 300 døde og sårede, mens fjenden efter sine opgivelser havde 450–500 døde og sårede.

Freden i Kiel

Kampen var dog uden betydning for det endelige udfald. Den 15. december afsluttedes en våbenstilstand, og den 14. januar 1814 undertegnedes i Kiel freden med England og Sverige. Vi fik tilbagegivet vore kolonier, og Island, Færøerne og Grønland skulle forblive under Danmark, hvorimod England beholdt Helgoland, som det havde besat i 1807. Norge blev afstået til den svenske konge. Til gengæld fik Danmark det lille hertugdømme Lauenburg, sønden for Holsten som et tarveligt vederlag for Norge. Danmark forpligtede sig desuden til at deltage i besættelsen af Frankrig, sin tidligere allierede, og stille 10 000 mand. Det var denne begivenhed, der fik J. L. Heiberg til at skrive syngespillet »De danske i Paris«.

Det må have været bitre danske soldater, der efter 8 års tjeneste kom tilbage til deres hjemstavn – og hvad duede de til?

Jens Sørensen var 30 år, da han vendte tilbage til sit sogn. Han giftede sig i 1823 med en skomagerenke, Mette Marie Forum fra Brorsbøl og ernærede sig som husmand og træskomager. Han døde som aftægtsmand og enkemand den 15. juni 1877 i sit hjem i Brorsbøl uden at efterlade sig børn.

Kilder:
Starup-Grarup kirkebøger.
Rigsarkivet 3. afdeling Hærens arkiv: Særlige sager, løbe-nr. 9.
H. E. E. Koch: Sønderjydske veteraner fra Napoleonskrigene (i »Sønderjyske Årbøger«, 1931, s. 89–119).
Slægtspapirer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slavebøger

AF CAND. JUR. F. S. GROVE-STEPHENSEN

For indtil godt hundrede år siden var slavehandel med salg af danske sømænd til blandt andet Tyrkiet og Nordafrika en god indtægtskilde for pirater.

For at skaffe løsepenge fik sømændenes pårørende en »slavebog«, en kongelig tilladelse til at sammentigge beløbet.

Cand. jur. F. S. Grove-Stephensen, Sønderborg, skriver om disse særlige indsamlinger.

Fattigregnskaberne i 17- og 1800-tallet viser ofte udgiftsposter som:

10 sk. fra kirkekassen til sin udfrielse fra Tyrkiet,

1 mark fra kirkekassen til sin ranzion.

Som High Jacking er 1970'ernes svøbe var barbariets kapere det 17. og 18. århundredes.

Corsarerne gik på kapertogter ikke alene for at tage skibene og deres ladninger, men også for at fange sømændene, der kunne sælges som slaver, hvis løsepengene udeblev.

Slaverne var et led i disse landes økonomi. Omkring 1630 var der ca. 9.000 i byen Algier, ca. 1750 nogenlunde konstant 200 alene i Fez i Marokko, og i en by i det indre Marokko skulle der samtidig være ca. 10.000, der var overgået til den muhammedanske tro. Sultanen af Marokko, der også kaldtes kejser, stillede et dagligt beløb på ca. 3½ skilling til rådighed for deres underhold. Det var det samme, han gav til kvinderne i sit harem, men mens kvinderne kunne have ekstraindtægter ved husflid, måtte slaverne klare sig med dette beløb, og de beskæftigedes med husbyggeri, have- og kreaturpasning.

I 1700-tallet var slavernes familie i betydeligt omfang henvist til selv at fremskaffe løsladelsespengene. Det var for en islandsk præst, hans kone og to mindre børn i 1627–28, 1200 rdl. I 1750 var beløbet for en matros ca. 1.000 rdl. 14–15 års drenge og unge piger var svære at løskøbe, fordi de endte i hver sit slags harem. Den nævnte præsts søn havnede således hos beyen af Tunis, og hans tjenestepige blev først solgt på auktion for 600 rdl., hvorefter hun i uberørt stand blev videresolgt til en købmand fra Jerusalem for 1.000 rdl.

Staten havde prøvet at træde hjælpende til ved indsamlinger i kirkerne, men det ville ikke rigtig glide, og man valgte derfor den udvej at give slægtningene autorisation til at foretage en indsamling.

En sådan autorisation kaldtes i tidens løb en slavebog, og den udfærdigedes i kongens navn.

Niels Jensen fra Haderslev modtog en autorisation, der lød sådan:

Vi Christian dend femte af Guds Nåde konge til Danmark oc Norge, de Venders oc Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Grefve udi Oldenborg oc Delmenhorst, Gjøre alle vitterligt, at Vi efter allerunderdanigst givinde ansøgning oc begjæring, allernådigst hafver bevilget og tilladt, så oc herved bevilger oc tillader at Niels Jenssen Hesselberg, af Vor Købstad Hadersleb, Må til hans Søns Jens Nielssens rancon, som i Tyrkiet skal være fangen, got folk i Vore Riger Danmark og Norge om hjelp besøge, så oc Becken for Kirkedørene i Købstæderne, frem for andre, lade udsette, for alle oc enhver, som af kristen medynk hannem noget derudi til forskrefne brug give ville, forbydendes alle oc enhver, her-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

imod eftersom forskrefvet står at hindre eller udi nogen måder forfang at gøre, Under Vor Hyldest oc Nåde.

Givet på Vort Slot København den 27. september Anno 1687.

Under vort signet. L. S.

Efter kongelig Maj. allernådigste ordre og befaling.

Luxdorph.

Med bevillingen i hånd kunne indehaveren gøre flere forskellige slags indsamlinger.

Han kunne få lov til selv at stå foran kirkedøren i købstæderne med et bækken og samle ind. Det gjorde han i København ved Vor Frue Kirke, Trinitatis, Holmens, Helliggånds, Christianshavns, St. Petri og Nicolaj kirker.

Han kunne få lov til at lade en tavle eller tallerken gå rundt i kirken, som det skete på Amager, i Store Maglebye, Tårnby og den Nye Hollænderby.

Han kunne foranstalte husindsamlinger, som i Slagelse, Korsør, Nyborg, Odense og Ribe.

Der kunne gives tilladelse til en særlig kollekt ved specielle lejligheder, som ved landemodet i Odense og et provstemode i Ribe.

Hvordan han ellers har ordnet sig, ved vi ikke, men han har i alle tilfælde været i Øsby, i Højst, i Emmerlev, Højer, Tønder, Klixbøl, Klanksbøl, Fårtoft, St. Nicolai og St. Laurentius på Føhr, og ved Fredriksberg kirke ved Slesvig, hvor det formentlig er tavlerne, der er blevet brugt.

Det er en lang rejse, den stakkels far foretog fra september 1687 til april 1688. Hvad han har fået ind, ved vi ikke, fordi nogle præster ikke har skrevet noget, måske af efterladenhed, men måske også af medlidenhed, så der kunne blive noget til omkostningerne. De ca. 37 rdl., der er oplyst, har i hvert fald ikke rakt ret langt.

Efter 1715 var slavebogen ikke længere nødvendig for danske søfolks slægtninge. Frederik IV oprettede da en slavekasse, der fortsatte i en slags assurancekasse, som Københavns Skipperlav havde oprettet. Slavekassen gennemførte løsladelserne med stort held.

Systemet virkede ved flaget, der dækkede de ombordværende søfolk. Derved kom danske søfolk på fremmede skibe ind under dette lands regler, og dette kunne til tider give store vanskeligheder.

I 1744 blev Hamborg således uenig med Algier og i løbet af meget kort tid var der fanget over 200 sømænd, hvoraf mange var danske undersåtter, navnlig fra Altona. Mødre, fædre og koner pressede overpræsidenten i Altona, grev Rantzau Ascheberg, der henstillede, man forbød danske undersåtter at tage hyre på hamborgske skibe. Selvom regeringen ikke var slet så drastisk, hjalp det. Magistraten i Hamborg vedtog at yde et bestemt bidrag til hver eneste fanges løsladelse, men det var kun på ca. 2/3 af løsepengene. Resten skulle fremskaffes af rederne eller de pårørende, der fik udstedt en slavebog.

Snart var der imidlertid så mange slavebøger i omløb, at overpræsidenten i flere tilfælde henstillede, at staten hjalp til, selvom han var klar over, at det ikke kunne ske gennem slavekassens midler.

Efter at Danmark omkring 1750 havde sluttet traktater med de halvt selvstændige stater, Algier, Tripolis og Tunis, der var en del af det Osmanniske rige og det selvstændige kejserrige Marokko, gik slavekassens funktion helt over til staten i 1757.

Løsladelsessummerne blev afløst af bestikkelser, men kunne til enhver tid genopstå, hvis presenterne udeblev eller blev kasseret.

Frankrigs erobringer i 1830 satte en stopper for de værste udskejelser, men først 1845 tillod sultanen af Marokko allernådigst kongen af Danmark at lade være med at betale den årlige present på 45.000 rdl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Maleren J. Th. Lundbyes begravelse på Bedsted kirkegård 26. april 1848.

J. Th. Lundbyes død

AF HENNING HAUGAARD

Kun elleve dage efter at J. Th. Lundbye havde meldt sig som frivillig i 1848, døde den 29-årige maler på grund af en vådeskudsulykke ved Arndrup mølle.

Lærer Henning Haugaard, Kolding, fortæller om den ulykkelige hændelse, jordefærden og Lundbyes grav på Bedsted kirkegård.

På Bedsted kirkegård ligger dyre- og landskabsmaleren Johan Thomas Lundbye begravet. Han var kun 29 år gammel, da han som frivillig soldat blev offer for en vådeskudsulykke lidt nord for Arndrup Mølle ved Bedsted. Hans bataillon havde [blot få timer] gjort et ophold på [] under tilbagetrækningen til Nørrejylland i begyndelsen af Treårskrigen 1848-50.

Johan Thomas Lundbye er født den 1. sept. 1818 i Kalundborg som søn af oberst Joachim Theodor Lundbye, der i 1807 ledede opførelsen af de danske skanser på Refsnæs ved Kalundborg Fjord, og Cathrine, datter af Kalundborgs daværende toldinspektør E. Bonnevie.

Lundbye blev uddannet på akademiet og kom mere end nogen anden til at præge dansk malerkunst i forrige århundrede.

Han skabte den »lyrisk-romantiske« naturopfattelse, der kom til udtryk gennem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

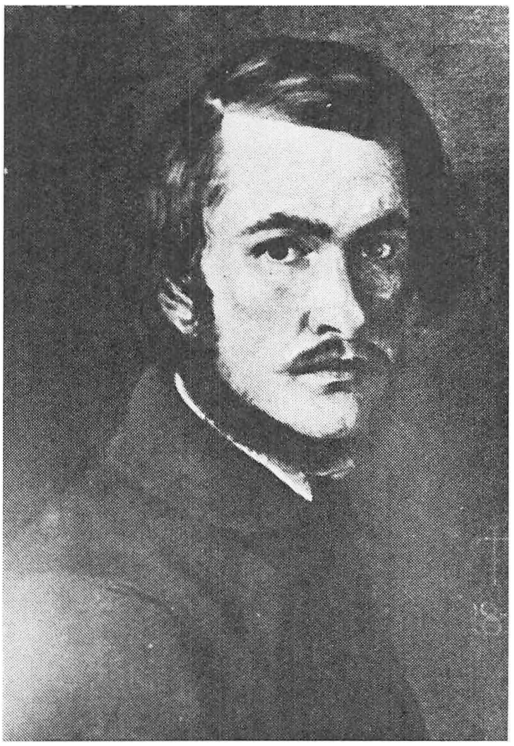

Selvportræt udført, da Lundbye var 23 år.

hans fædrelandskærlighed. Han yndede især at afbilde det typiske danske landskab, som han selv opfattede det. Han blev en folkelig kunstner gennem sine redelige og jævne virkelighedsskildringer, som dog langtfra af den grund var tørre og kedelige. Tværtimod. Han forstod at fylde sine billeder med den dybeste personlige følelse og stemning.

Landskabsmotiver og dyr var hans foretrukne motiver. Skønnere og mere naturligt opfattede dyrebilleder end hans findes ikke i dansk malerkunst.

Trods sin tidlige død efterlod han ca. 300 malerier og henved 1500 tegninger, hvor af størstedelen nu findes på danske museer.

Måske kendes Lundbye dog allerbedst gennem sine illustrationer til Hans Vilhelm Kaalunds »Fabler for børn«, der blev udgivet i 1844 og som gennem mange generationer vedblev at være en af de mest læste børnebøger.

Lundbye, der til tider var stærkt følelsesbetonet, meldte sig den 15. april 1848 som frivillig. I den anledning noterede han i sin dagbog: »I dag er jeg indtrådt i armeen i 3. bataillons 2. kompagni, hvor også Svenn Grundtvig er. Om en vildsom kugle ..., da vil den kun bringe et hjerte til ro, der lider af smertelige sår. Gud velsigne Danmark! og min moder!«

Straks efter at være ankommet med skib til Sønderborg, blev hans bataillon den 25. april, uden at have været i kamp, udskilt fra hovedkorpset ved Bov for sammen med kavalleribrigaden at trække sig tilbage til Nørrejylland. Allerede næste dag, det var den 26. april, en dejlig, klar forårsdag, gjorde de holdt ved Bedsted i nogle timer. Geværene blev stillet i pyramider, og soldaterne lagde sig i det forårsgrønne græs ved vejgrøfterne og på markerne. Lundbye havde taget sin tegneblok frem og var i færd med at skitsere en dragon, der lå sovende med hovedet på sin hests hals, da der blev givet signal til atter at træde an. Ulykkeligvis skete det da, at en af geværpyramiderne faldt sammen, hvorved et skud gik af og ramte Lundbye i den ene mundvig og gik gennem hans hoved. Kun et dybt suk hørtes fra ham, idet han segnede om.

Den øverstkommanderende var meget rådvild med hensyn til, hvad han skulle gøre med liget. Tilbagetoget skulle fortsættes straks, og det var ubekvemt at føre liget med. I Bedsted var der ikke én kiste at få, men en bondevogn blev fremskaffet og på den blev liget kørt ind til skolen, ledsaget af en kreds af venner, der sammen med Lundbye var indtrådt i hæren, og som i det sørgelige øjeblik stod ved hans side.

I skolen blev hans lig indsyet i et hvidt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dobbeltgraven på Bedsted kirkegård. Foto Henning Haugaard 1973.

lagen, og sognepræsten Ludvig Schrader, der også blev tilkaldt, foreslog, da der ikke kunne skaffes nogen kiste, at man kunne begrave ham indsvøbt i et Dannebrogsflag. En af byens bønder bragte et flag, der netop havde vajet uden for hans hus. Dette bredtes over Lundbye, og kammerater og bonden bar i forening liget til kirkegården, hvor præsten foretog jordpåkastelsen, hvorefter hans kammerater lukkede graven.

Senere da en af Lundbyes brødre hørte om ulykken, mindedes han, at maleren nogle år forinden havde udtalt det højst besynderlige ønske, at måtte blive sænket i jorden svøbt i et Dannebrogsflag i stedet for at blive lagt i en kiste. Ved dette mærkelige tilfælde blev hans ønske således opfyldt.

Få dage efter Lundbyes tragiske død og begravelse rykkede fjenden ind i Bedsted by. På degnens loft fandt man Lundbyes tornyster og en tysk soldat foranlediget, at tornysteret med indhold bl.a. sendtes til den faldne soldats slægt. Blandt tornysterets indhold fandtes foruden Lundbyes skitseblok også en lap blåt papir med et bibelcitat: »Græd så sagtelig over en død, for han er kommen til rolighed.«

For Lundbyes mor blev sønnens død den store sorg. Hun sørgede dybt, og gang på gang gennemlæste hun hans breve og dagbøger, som hun på sine mange rejser til de vidtspredte seks sønner altid førte med sig. Med årene blev hun mere og mere tunghør, ja næsten døv, og levede til sidst mest i mindernes verden.

I efteråret 1862 rejste hun 80 år gammel til Fredericia, hvor en af sønnerne var bataillonskommandør. Derfra ville hun tage til Åbenrå, hvor en anden af hendes sønner havde fået en ansættelse og videre til graven på Bedsted kirkegård. Vinteren var streng, og den gamle dame blev indtrængende rådet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Cathrine Lundbyes portræt, tegnet af sønnen 1845.

til at opgive eller i det mindste udsætte rejsen sydpå. Men hun havde gennem alt for mange år afventet en lejlighed til at se sønnens grav. Nu ville hun ikke opsætte rejsen længere, hun tog af sted midt i den koldeste vinter. I dagvognen blev hun syg og døde kort efter ankomsten til Åbenrå, den 13. januar 1863. Helt naturligt blev hun derfor også få dage senere begravet ved sønnens side på Bedsted kirkegård.

Ved en række tilfældigheder kom således en af Danmarks mest talentfulde kunstnere Johan Thomas Lundbye og senere også hans mor til at hvile på kirkegården i Bedsted.

På deres grave står to natursten med påsat marmorplade og marmorkors. Lundbyes sten er noget større end moderens, men begge er i dag næsten helt skjult af buske. På Lundbyes sten står: «Dyrmaler Johan Thomas Lundbye, død den 26de april 1848«. På moderens sten står der: »Oberstinde Cathrine Lundbye, født Bonnevie, født 17. juni 1782, død 13. jan. 1863«.

I 1923 – 75 år efter kunstnerens død – rejstes på ulykkesstedet ved landevejen syd for Bedsted en mindesten. Den var af gråt norsk marmor og udført efter udkast af professor E. Utzon-Frank. Øverst på monumentet ses en ung hjort, der segner, ramt af et skud. Midtpå er en hvid marmorplade indfældet, hvori der er indhugget et skønt relief af en pompejansk pige, modelleret efter en af Lundbyes egne tegninger. Og endelig bærer stenen følgende indskrift: »For hvad der i evighedsbog står skrevet, slet ingen forgæves har kæmpet og levet«.

Dette smukke og stilfulde mindesmærke blev desværre, mens det stod ved landevejen flere gange udsat for hærværk, hvorved blandt andet relieffet blev beskadiget. Monumentet blev restaureret og i 1935 flyttet ind i den vestlige udkant af Bedsted by på en trekant ved et vejkryds.

Ved en vejregulering i 1961 i forbindelse med skolebyggeriet ændredes anlægget således, at det nu indgår som en del af idrætspladsens anlæg.

En sidste ændring skete i 1973 i forbindelse med byfestlighederne i Løgumkloster. Monumentet blev drejet, så det nu står med front direkte til Haderslev-Tønder-vejen. Desuden blev det frisket op og et nyt fundament udført.

Foruden de her nævnte minder er desuden den tidligere (i Bedsted kaldte) Stationsvej i dag opkaldt efter Johan Thomas Lundbye.

Kilde: Karl Madsen: »Johan Thomas Lundbye 1818–48« 2. udg.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

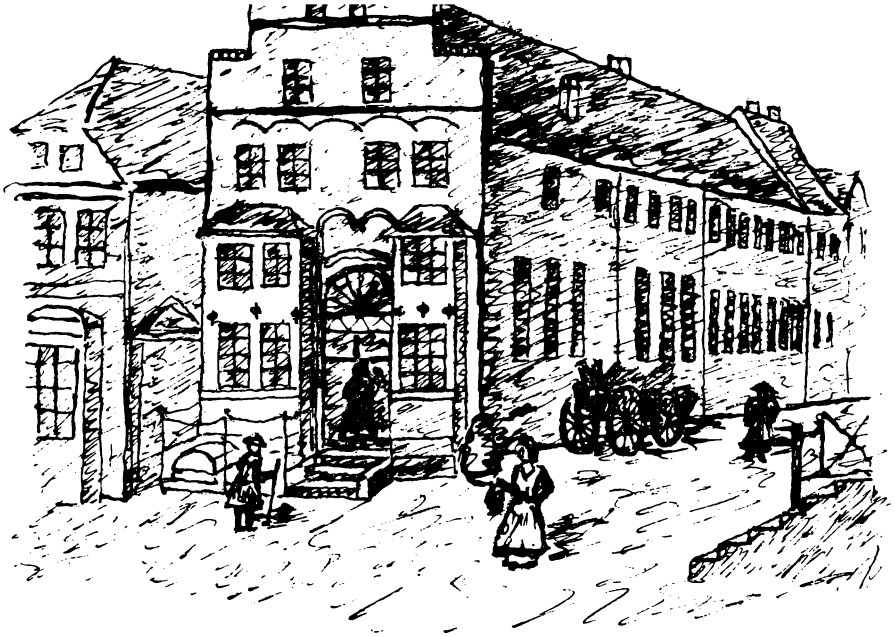

Bygningen på hjørnet af Rødegade og Sønder Torv var hotel på Holbergs tid. Det hed »Stadt Hamburg«.

Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig

AF TORBEN GLAHN

Ludvig Holberg har utvivlsomt kendt Sønderjylland ganske godt, Holberg har haft rig anledning til at opleve landsdelen, da han i 1716 uden en skilling i lommen maatte vandre den lange vej fra Hamborg til København. Hvem ved, om han ikke selv har mødt den meget talende barber Mester Gert Westphaler, som han senere gjorde en komedie over. Der optræder baade en flensborger og en haderslever i komedien, og Holberg ved, at sidstnævnte paa godt sønderjydsk hedder en »harresle'er«.

Jo, Holberg har brugt baade øjne og øren paa sine ture, selv om han maaske ikke, som mester Gert er kommet for skade at drikke dus med Slesvigs bøddel. Om sin rejse gennem Sønderjylland i 1725 fortæller han i et af sine latinske levnedsbreve: (her gengivet efter en gammel oversættelse):

(juni 1725) ...Endelig ankom jeg til Haderslev, hvis Indbyggere kom mig meget tienstagtige og civiliserede fore, men de udi Flensborg syntes noget modigere, og tager ikke alt for vel mod fremmede Folk. Iblandt alle Indbyggerne af Fyrstendømmet Slesvig holdes Flensborgerne for de stærkeste Huusholdere. De er baade sparsommelige og arbeydsomme, og ved godt, hvad Skillingen duer til. Herudover er det ikke at undre over, at der findes saa mange riige Folk i Flensborg, i Synderlighed, da de have adskillige Privilegier frem for andre af Indbyggerne i Fyrstendømmet.

Jeg fik kun et slet Logement i Flensborg; det var vel et stort og vidtløftigt Huus, jeg logerede i, og Værelser nok var der, men,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvor jeg vendte mig, var der fuldt af skarn, som lugtede hele Huuset over, hvorudover jeg maatte lade røge mit Kammer hver Time, om jeg ikke vilde forgives af Stank.

Saaledes vare Huusene beprydede, og Folkene, jeg maatte spise med, var ikke det ringeste bedre. Iblandt dem, jeg sad til Bords med, var der tvende som baade var latterlige og ubehagelige, thi den eene stammede stærk, og en anden havde mistet sin Næse, jeeg veed ikke i hvad for en Krig, saa at han mere hvislede end talede, og siden begge var meget snaksomme, havde jeg baade en behagelig og bedrøvelig Comoedie af dem. Omkring Bordet stode 5 a 6 store Hunde og Katte, hvilke med deres fornøyelige Concert nær havde dræbt mig. Da jeg nu var beladt med saa mange Fortrædeligheder, gik jeg hen til et andet Veerts-Huus, og fortalte all den Uleylighed, jeg havde at drages med, og bad Verten tillige, at han vilde tage mig i sit Huus, saasom jeg endelig maatte blive i Byen to Dage. Men han undskyldte sig, at det ikke kunde skee, saasom han var bange, at den anden skulde føre ham en Proces paa derfore, hvorudover jeg, da mit Haab slog Feyl, maatte marchere tilbage igen, og giøre mig syg, at jeg kunde faae min Mad op på mit Kammer. Omsider forlod jeg Flensborg og tog til Hamborg…

Sangen om Kejser Wilhelms storhedsdrøm

Skrevet af en svensk apoteker i Paris efter krigen i 1870. Sunget af Christian Niemann ved genforeningsfesten i 1920, og ved afstemningsfesten 1977 i Stepping forsamlingshus.

MELODI: En svensk konstabel fra Sverige.

Jetzt haben wir Frankreich bekrigen
mit Kanonen, mit Schwert und mit Brand
og Elsass und Lotringen liegen
ej mer i fortrykkende Hand.

Auch haben wir Schleswig besiegen
die Inseln und Jylland ej glemt
wir trampen die ruhmvollen Stiegen
und nehmen ganz Danmark bestemt.

Und Schweden ist prægtig zu haben
es hat einen Hafen so gut
Karlskrona – halt lass uns begraben
die Schwerte in Schwenskernes Blut.

Derpå vil vi Holland vist knipe
und Belgien nehmen wir auch
små Lande det kan man begribe
verschwinde bei uns wie ein Rausch.

Og efter den store Kampagnen
dann sind wir so frölich und frei
dann nehmen wir Österreich und Spanien
samt England, Rusland, Tyrkei.

Und Asien wir okkupieren
tænk Tyskland så stort som det bli
und Afrika wir annektieren
Amerika wird Koloni.

Auf Jorden es kann sich kaum lohnen
sie ist ein so kleinen Planet
mit Moltke und Truppen nach Månen
vi går med Elektricitet.

Wir befesten die beiden Polen
mit zwei Tausend Pfund Batterie
und dann bombardieren wir Solen
Gud ved doch hvordan det vil bli.

Und sodan vil vi utruste
einen Himmlischen Ekspedition
der Kaiser mit seiner Auguste
besuchen Gott Vater und Sohn.

Den Himmel wir dann annektieren
und Wilhelm wird Gott somisann
die Höll wir auch okkupieren
og Bismark han skal bli Fa'en.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

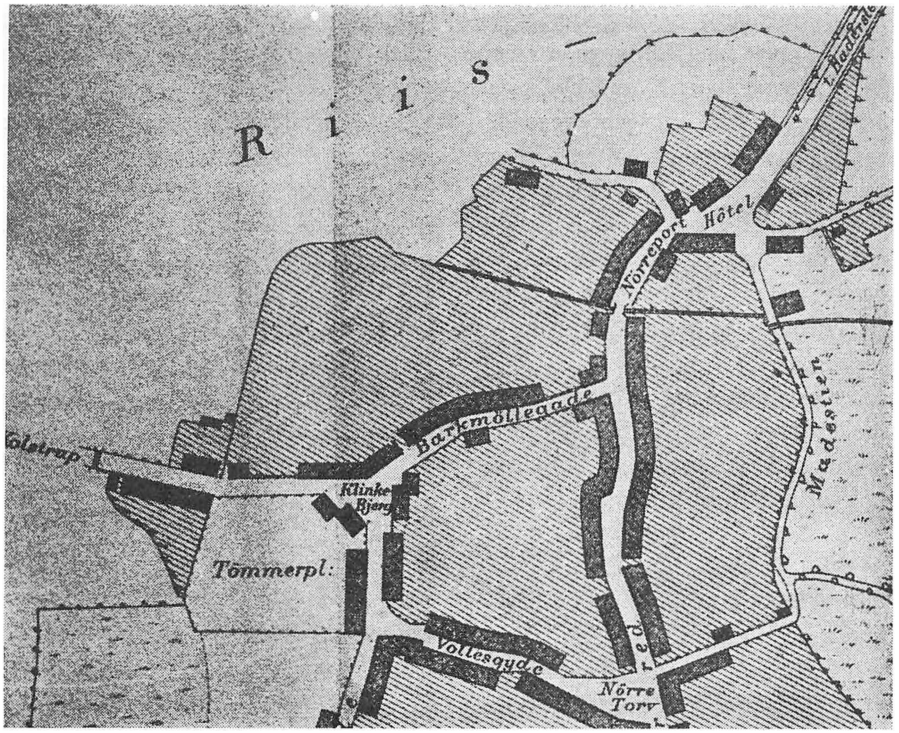

Paa dette kort fra 1862 i Trap Slesvig møder vi for første gang staveformen med k i »Klinkebjerg«. Dækningsomraadet er ikke helt klart for strækningen mod vest hen til Kolstrup. Det oprindelige Klingbjerg er blevet til Barkmøllegade. Tømmerpladsen, der kan have spillet en rolle for k'et, er afmærket, medens det tidligere teglværk nord for Klinke Bjerg, hvor nu Borgmester Finks gade gaar, er afløst af bebyggelse.

Klingbjerg

AF BJØRN SVENSSON

Hvad betyder Klingbjerg? Redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, mener, at stednavneforskerne har været lidt for overfladiske i deres tolkning og giver grunde for sin vurdering.

Rundt om i hele Mellem- og Nordeuropa – både paa land og i by – møder man jævnligt benævnelsen Klingenberg, »et sælsomt gammelt navn, mærkeligt baade i kraft af sin ælde og sin vide udbredelse«, skriver Hugo Matthiessen side 17 i sin bog »Gamle gader«.

I noterne side 123 nævner Hugo Matthiessen forskellige forklaringer paa navnets betydning, men side 17 drager han sin egen konklusion: »Ordet er tysk, født af Klinge, det vil sige en bæk eller et vandløb, som sprænger sig vej i en kløft i bjerget, et udtryk afledt af lyden af det mellem stene strømmende vand. Særlig i vinegnene myldrer det med Klingenbjerge og Klingedale, men allerede i middelalderen drog navnet paa vandring fra by til by.«

Udbredelsen i Danmark er lidt skæv.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Odense har Klingenberg, og Slagelse Klingeberg, medens Rønne med Klingegade næppe hører med til bjerggruppen. Vender vi os fra øerne til Jylland har vi Klingenbergsgade i Nykøbing M, og ellers optræder det i byerne kun i Haderslev (Lille og Store Klingbjerg), Aabenraa (Klinkbjerg) og tidligere Sønderborg, hvor kirkeregnskabet i 1544 og 1578 har registreret »de Tofft op dem Klingenberge«. Navnet findes ogsaa i Husum og Tønning.

Paa landet er Klingbjerg i Nordslesvig registreret i Notmark, Svenstrup, Tinglev og Hviding foruden i Frørup, hvor –borg betyder –bjerg i formen Klingenborg.

Klinge eller klinke?

I Stednavneudvalgets værk »Sønderjyske stednavne« henholder man sig baade for Haderslev og Sønderborg til Hugo Matthiessens udlægning. For Åbenrås vedkommende anføres, at nogle af skriveformerne tyder på, at det drejer sig om det almindelige gadenavn Klingenberg, som Hugo Matthiessen har givet udlægningen af, men at udtalen og andre skriveformer peger paa et Klinkbjerg, der indeholder ordet klinke for haardt brændte mursten. Der har ligget et teglværk paa bjerget i perioden fra 1575 til 1643, se Aabenraa bys historie bind I side 127. A.D. Jørgensen gik i Historiske afhandlinger, bind IV, side 283 ind for, at denne teglgaard havde givet bakken navn efter sine klinksten.

Ogsaa paa landet støtter »Sønderjyske stednavne« sig til Hugo Matthiessen. I Frørup forklarer man: »af et substantiv klinge om en bæk eller kilde.« I Svenstrup regner man med »en overførelse af det tyske Klingenberg«. I Notmark, hvor udtale og nogle navneformer ligesom i Åbenrå tyder paa klinker, tror man paa denne udvikling: »Oprindelig Klingbjerg, et navn, som stammer fra tysk Klingenberg, navn på bjerge med en klingende bæk, men her omdannet til Klinkbjerg, af klinke, »haardtbrændte mursten«, jfr. Klingbjerg i Aabenraa Købstad.« Ogsaa i Tinglev finder man Klingbjerg »antagelig opkaldt efter det i hele landet almindelige gadenavn Klingbjerg, Klingenberg, der er indkommet fra Tyskland; se Hugo Matthiessen, Gamle gader, p. 17. Jfr. naturnavnet Klingbjerg i Hviding sogn.«

Først her i Hviding sogn, Lundsmark, hvor man har baade Klingmose og Klingfenne ved siden af Klingbjerg, nævner man den tyske afledning som subsidiær mulighed og gaar primært ind for en afledning af det jyske substantiv klinge, »mellembalk i en mose, dæmning i en grøft«, som Feilberg opgiver fra Nørre Farup.

Klingende vand?

Wolfgang Laur er inde paa lignende tanker i Historisches Ortsnamenlexikon, hvor han om klink i Klinkrade, Lauenborg, skriver, at det næppe kan fortolkes som klinke i betydningen slagbom (plattysk), men snarere maa opfattes som en terrænbetegnelse ligesom i danske stednavne i Nordslesvig, efter al sandsynlighed som en forhøjning i terrænet. Otto Clausen forklarer i »Flurnamen Schleswig-Holsteins« Klinkenberg ved Eggebæk i Sydslesvig som et stejlt fremspring i engene.

Det kan vel foreløbig konstateres, at Hugo Matthiessens forklaring ikke rækker til alle Klingbjerge i by og paa land. Men det er næppe let at komme til bunds i problemet, selv om man kombinerer arkivgennemgang med studier i marken, hvor de topografiske forhold skal forene bjerg med klingende vand for at retfærdiggøre Hugo Matthiessens fortolkning.

Der er »bjerge« i hvert fald i nogle af byerne, men gennemgaaende ikke de anførte steder paa landet, og klink maa betyde en speciel karakteristik af terrænforhøjningen, hvis det ikke blot skal give en dobbeltbetegnelse for bjerg.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

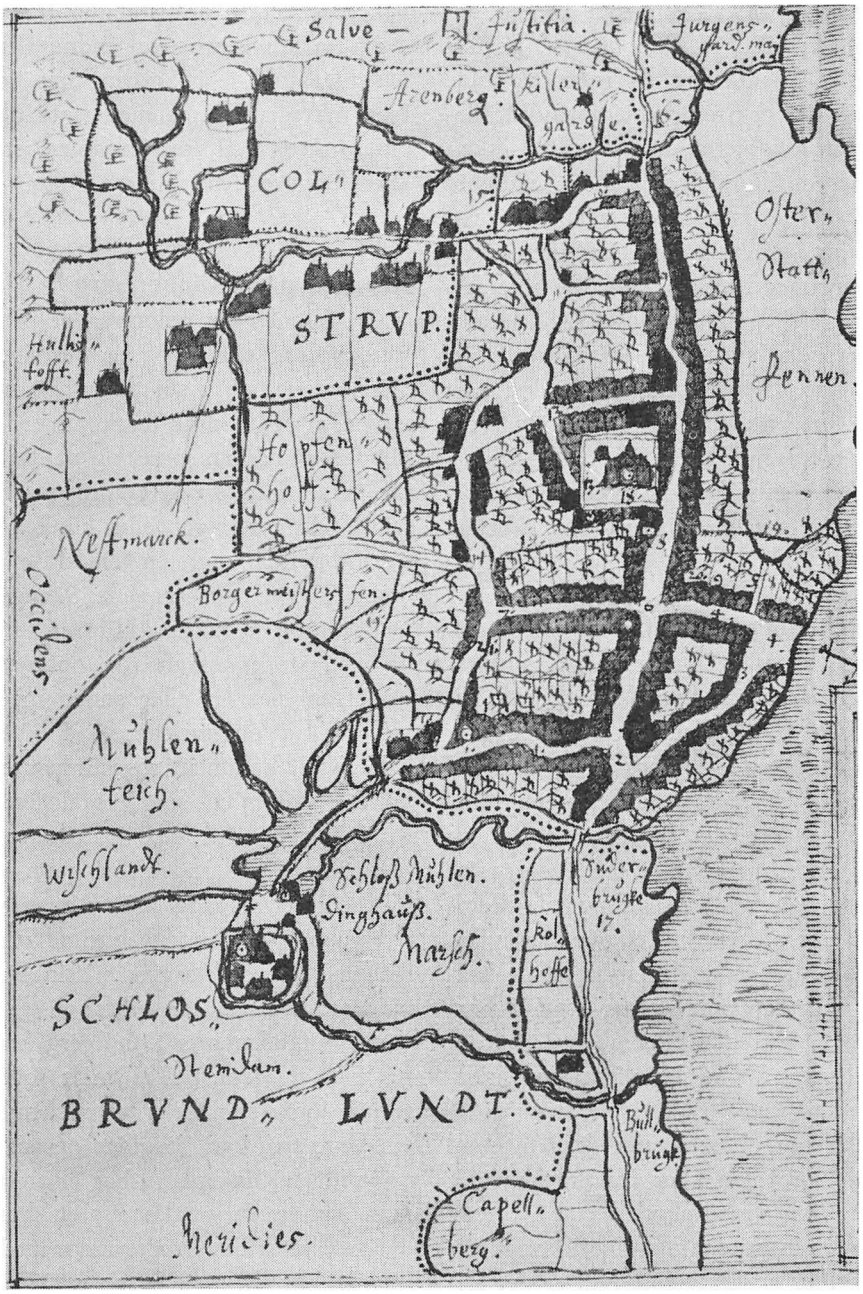

Dette kort over Åbenrå by har Johannes Meier tegnet i 1641 eller maaske 1640, i hvert fald mens det teglværk endnu eksisterede, som nogle tror har givet navn til Klingbjerg med sine klinker. Teglværket er markeret med nr. 15, som dog vanskeligt kan ses, men det ligger i svinget nord for enden af den brede gade, Nygade. Svinget har nr. 10, hvilket henviser til »Klingberg«, som nu hedder Barkmøllegade. Det skulde imidlertid ikke have heddet Klingberg hos Meier, men Klinkenberg, hvis han havde opfattet en sammenhæng mellem navnet og klinker.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Der er ikke paavist klingende bække, der kunde lægge navn til hele bjerget, bortset fra maaske Åbenrå, og da især ikke ude paa landet. Der er fire Bækbjerge, syv Kildebjerge og ni Keldbjerge, men man har ikke i Nordslesvig en Klingkilde, et Klingvæld eller en Klingbæk, der kunde tyde paa, at det var naturligt for befolkningen at sammenknytte Klingenberg med bækkens lydelige udfoldelser. Derimod er der i Randbøl en Klingebækgaard, saa helt fjern kan sammenligningen vel ikke være. Sønderjyderne har dog haft mere øre for en anden klingende lyd, fra sten eller metal mod sten. Der findes Klingsten i Bov og Brandsbøl, Klingersten i Hajstrup og Hyrup samt Klinkesten i Sebbelev.

Klingsten, -pung og -høj

I Theben findes to 20 m høje sandstensstatuer af den ægyptiske konge Amenhotep III, der regerede ca. 1375 f. kr. Den ene blev kaldt den klingende Memnon, fordi den ved anslag kunde frembringe en særegen tone.

Paa den Niltur, hvor Henrik Scharling fuldendte »Ved nytaarstid i Nøddebo præstegaard«, saa han ogsaa den klingende Memnon, men var meget skuffet over, at lyden intet havde tilfælles med »en bristende harpestreng, som de gamle skildre den«. Scharling tilskrev skuffelsen, at araberen, der var kravlet til vejrs for at slaa på statuen, gjorde det kejtet. Men det må være stenlyde af den art, der ligger bag betegnelsen klingsten, enten fra store sten eller fra en stenfyldt mark, der klinger mod ploven.

Selv i den udstrækning, hvori forstavelsen indeholder en klingende lyd, er det altsaa ingenlunde sikkert, at det er vandet, der frembringer lyden.

Vedel Simonsen og efter ham J. Lauritsen mener, at pladsen Klingenberg udenfor St. Knuds kirke i Odense har navn efter et klokkestillads, hvorfra klokkeringningen foregik. Klingpungen kan have navn efter baade bjælde og mønt. Den klingende lyd kan med andre ord stamme fra vand, fra sten, fra klokker og vel endnu flere muligheder. Klinghøj i Sottrup har formentlig faaet navn af klinge med sigte til folketro om sang og spil fra gravhøjen, staar der i »Sønderjyske stednavne«.

Klingbjerg og Klinkenberg

Ogsaa udenfor lydomraadet er der flere muligheder. Feilberg og Laur er citeret. Aage Houken nævner i sin haandbog over stednavne, at ordet klink forekommer i Vest- og Sønderjylland om enge, og at det er uvist, om det er klinke i betydningen lukkemekanisme, der foreligger, eller klinker i form af haardtbrændte mursten. De sidste har man dog nok ikke ødet i engene. Skautrup omtaler i »Sprog og kultur« klinke i betydningen af »langstrakt, smalt (og ophøjet) stykke jord, som paa en eller anden måde skiller sig ud fra omgivelserne«. I »Vejle amts stednavne« kommenteres Klinken (en bebyggelse i Ringgive sogn) saaledes: »Subst. Klink forekommer ofte i stednavne, især i Vestjylland, undertiden som navn paa flyvesandsbanker, men ogsaa som engnavn.«

Hvis vi paa denne baggrund paany gennemgaar de nordslesvigske Klingbjerge, kan billedet i hvert fald uddybes:

Naar Lundsmarks Klingbjerg kan forklares ved et »langstrakt, smalt (og ophøjet) stykke jord« som f.eks. en mellembalk eller en dæmning, kan Tinglevs ogsaa. Oldekop oplyser, at Klinkenberg har et værtshus, og man kunde da tænke sig en humoristisk overførelse af det kendte navn med hentydning til klinken med glassene. Da Klingbjerg er anført paa et kort allerede i 1799, og da Schröder i 1854 kun kender stedet som en udflyttet halvgaard og ikke som værtshus, er Lundsmarktolkningen dog den sandsynligste.

I Notmark er Klinkbjerg første gang omtalt omkring 1690 som Jes Klingbiergs kaadsted. Det kan være en mulighed, at stedet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er opkaldt efter Jes, som har medbragt navnet udefra. Han kan f.eks. have faaet det i Svenstrup sogn, hvor hertug Hans omkring 1600 nedlagde Mellet og flyttede beboerne til Klingbjerg (registreret 1604), ogsaa kaldet Nykaad (registreret 1771) og Stad; det sidste navn skulde være karakteristisk for den del af en landsby, hvor der bor mange smaafolk sammen. Dette Klingbjerg ligger ved foden af nogle høje bakker, men der foreligger intet om nogen speciel lydkilde. Det samme gælder Klingborg i Frørup, hvor man dog kan fremvise et Keldbjerg, det vil sige Kildebjerg, men ingen sammenhæng mellem lyd og vand har klinget.

Naar vi kommer til byerne, melder der sig den vanskelighed, at navnet kan have flyttet sig bort fra den konkrete anledning til navnedannelsen. Oprindelig maa navnet vel have omfattet hele bjerget, men naar det trænges ind i rammen af gader – hvor det end ikke ligger fast –, kan det være svært at efterspore den egentlige sammenhæng.

Klingbjerget i Haderslev har formodentlig omfattet hele bybjerget, det hvalfiskeformede højdedrag, der ligger mellem Møllestrømmen og Gravene-Jomfrustien, som tidligere var en vandforbindelse mellem dam og fjord. Her paa bjerget var de første stenbygninger placeret, kirken og slottet. Her ringede kirkeklokke og vel en slotsklokke, maaske stormklokke. Der var broer med led og lukke, klinker om man vil. Der krævedes klingende mønt til told. Her var med andre ord baade et langstrakt jordstykke, en terrænmæssig forhøjning og klinke som lukkemekanisme; dertil klingende lyde af enhver art, selv man ser bort fra den klingende bæk.

Åbenrå er et problem for sig, fordi baade udtale og en opbevaret skriveform har Klinkbjerg med k, hvilket man ellers kun finder paa landet. K'et gør det fristende at tilslutte sig henvisningen til produktionen af klinker i det hertugelige teglværk, selv om det laa der, hvor nu Borgmester Finks gade gaar, altsaa snarere i dalen end paa bjerget.

Men for det første optræder klinker normalt i flertalsform og maatte naturligt gøre det her. For det andet er det mere sandsynligt, at dette teglværk har produceret munkesten end klinker, som stiller helt specielle krav ikke alene til brænding, men ogsaa til leret, der skal være finkornet; da man til opførelsen af Hansborg i Haderslev i 1582 skulde bruge 40 000 klinker, hentede man dem ikke i Åbenrå, men importerede dem fra Holland, idet klinker er en hollandsk specialitet og ligefrem er blevet kaldt hollandske mursten. For det tredie er det ikke sikkert, at udtalen med k er oprindelig. Alle de ældste former (bl.a. 1641, 1704 og 1769) angiver g. Selv kartografen Johannes Meier, der tegner sit kort, mens teglværket endnu eksisterer, skriver i sin tyske tekst ikke Klinken berg, men Klingberg. Formen med k optræder første gang paa kortet 1862 i Trap Slesvig. Der kan være sket en omtydning med ændret udtale i tidens løb. Udtalen kan have ændret sig ligesaavel som navnets geografiske placering, og paa det punkt har Klinkbjerg været ganske bevægeligt.

Klinkbjerg

I dag er Klinkbjerg to gadestykker, der støder sammen i et gadekryds i vinkelform. I retningen nord-syd drejer det sig om stykket mellem Borgmester Finks gade og Nygade, et gadestykke, der i 1641 hed Sørensvej, men siden har haft navnet Klinkbjerg. I øst-vest-retningen gaar Klinkbjerg fra gadekrydset mod vest, hvilket førhen har heddet Kolstrup, Pudsgaden og tidligst Kolstrup stenbro. Oprindelig var Klinkbjerg tværtimod stykket mod øst, nu Barkmøllegade (efter en barkmølle her fra 1802 til 1829), men i 1641 kaldt Klingberg og i 1769 betegnet som »Gaden op til Klingbjerg« og i et omtrent samtidigt kort med tysk tekst: »die Strasse nach Klingenberg«.

Det er saa forvirrende, at nok er bedst at give en mere skematisk oversigt over Klinkbjergkrydset:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

	Øst	*Vest*	*Syd*	*Nord*
1977	Barkmøllegade	Klinkbjerg	Klinkbjerg	Borgmester Finks gade
1970	Barkmøllegade	Klinkbjerg og Kolstrup	Klinkbjerg	Borgmester Finks gade
1862	Barkmøllegade	Klinkebjerg og Kolstrup	Klinkebjerg	(lukket af bebyggelse)
1769	Gaden op til Klingbierg	Puds Gaden	Klingbierg	(lukket)
1641	Klingberg		Sorensweg (Sørensvej)	(Teglværket)
1335	Kolsthorp stenbro (bruch) (dækker antagelig mod øst og vest)			

Det er en mulighed, at Klingberg 1641 omfatter mere end den nuværende Barkmøllegade, og kun arkivstudier kan give præcise grænser for navneanvendelsen, men det er tydeligt nok, at Klingbjerg eller Klinkbjerg er begyndt i Barkmøllegade og er kravlet over bjerget, saa navnet først har erobret Sørensvej og resten nu ligger helt mod vest.

Hvis k er oprindeligt, kan Klinkbjerg maaske forklares topografisk paa samme maade som Klink af bakken syd for Hejnsvig, i saa fald med hentydning til den tilspidsede nordlige udløber af bybjerget. Dersom k først er dukket op mellem 1769 og 1862, kan der tænkes en omtydning fremkaldt af den tømmerplads, der har bredt sig på Klinkbjerghjørnet. Tømmerpladsen kan have haft stabler eller skure med brædder lagt paa en maade, der kan have inspireret folk i denne skibsbyggerby, hvor man var fortrolig med klinkbygning, til at lægge en ny betydning i navnet Klingbjerg ved at erstatte g med k. Stødet til en omtydning kan ogsaa være kommet f.eks. fra et værtshus eller en klinker.

Saaledes er alle tænkelige navneoprindelsesmuligheder samlet ved Klinkbjerg i Åbenrå: bækken, terrænets klinke, ogsaa en slagbom ved bygrænsen, stenbro allerede 1335, senere teglværk og endnu senere tømmerplads. For slet ikke at tale om, at drenge spiller klink allevegne og gør det med k. Meget taler for, at der i Åbenrå har været knyttet to forskellige betydninger til navnet. Naar et par aarhundreders Klingbjerg pludselig fremtræder som Klinkebjerg (oven i købet med k forstærket af efterfølgende e), er der sandsynligvis sket en omtydning.

For at et gadenavn eller en stedbetegnelse kan bide sig fast, maa det vække genklang hos befolkningen. Man kan derfor næppe overføre et tysk stednavn til danske forhold, oven i købet saa forskellige som de maa være i by og på land, uden at der er basis for det i den almindelige sprogbrug. Hvilken betydning, der er lagt i navngivningen af Klingbjerg ude i naturen og inde i byen, kan man ikke analysere sig frem til blandt de forskellige muligheder. Man kan have været inspireret af lydformer eller terrænformer, man kan have anvendt et tysk ord eller et jysk, og billedet kan ikke bagefter sammenfattes saa enkelt, som Hugo Matthiessen og efter ham Stednavneudvalgets publikationer har gjort det.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

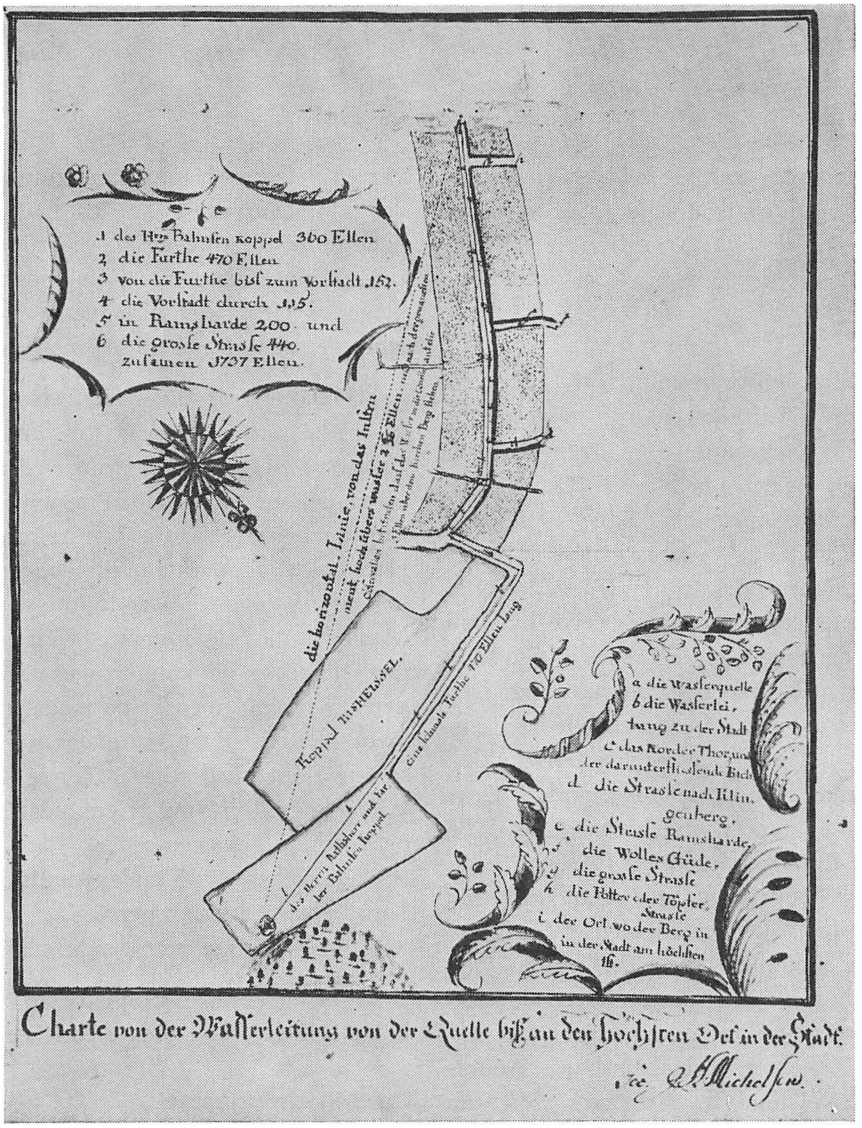

I Åbenrås bys historie, bind II, side 115, findes dette kort, tegnet af H. Michelsen, da man i slutningen af det 18. aarhundrede arbejdede med en forbedring af vandsystemet. Kortet er tegnet med syd opad. Gadenettet er lettest at genkende, hvis vi begynder allerøverst med i: »der Ort wo der Berg in der Stadt am höchsten ist«. Stedet ligger i Storegade, og forlængelsen er Ramsherred, der strækker sig nedefter med tre sidegader. Først »die Potter oder Töpferstrasse«. Derefter »die Wolles Güde«. Og den tredie sidegade, der vises paa kortet, er »die Strasse nach Klingenberg«. Tidligere hed denne gade selv Klingbjerg, nu hedder den Barkmøllegade, men da kortet blev tegnet, var den reduceret til at være gaden til en gade.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En tiendestrid

AF H. P. JENSEN

Amtsrådsmedlem H. P. Jensen, Agerskov, fortæller om de tiendevanskeligheder, der fulgte med Løbækgårds udflytning i 1774, idet gårdens jorder dengang kom til at ligge i to sogne.

I følge præsteindberetningen af 1776 ejede Ørderup by i Toftlund sogn to halve gårde, de såkaldte Lyckegårde, som byens beboere havde købt og delt imellem sig. Disse gårde har formentligt oprindeligt ligget til Tislund ejerlav og sogn.

Ved Ørderups udskiftning 1774/75 flyttedes en af byens gårde udfra selve byen til Lyckegårdenes jord og denne gård kom således til at gribe hen over sogneskellet. Den fik navnet Løbækgård efter en lille bæk, Løbæk, der i daglig tale kaldtes »Æ Lykk«. Navnet kom også til at følge gården. Dens ejere kaldtes senere ofte »a æ Lykk«. På grund af tilhørsforholdet til to sogne, svaredes 12 skæpper rug til Tislund kirke og præst, medens tiendeforholdet til Toftlund for en del af gården ikke blev klart angivet. Dette forhold voldte i de efterfølgende hundrede år megen uklarhed og strid.

I 1831 købtes Løbækgård af Anders Thomsen Refslund fra Stensbæk i Højrup sogn. Han blev gift med Gyde Elizabeth Jessen fra Fogedgården i Roost i 1845. I 1848 fik ægteparret dets første søn, den senere meget kendte Hendrik Jessen Refslund, Henrik a æ Lykk, og samme år blev den store gårds bygninger meget forbedrede og udvidede.

Tiendeforholdet mellem Løbækgårds ejere og Toftlund præsteembede var blevet ordnet ved løbende aftaler, indtil Anders Th. Refslund kom på gården. Præst i Toftlund fra 1823 til 1863 var Jørgen H. Bjerregaard, der var en velhavende og fremkommelig mand, der ikke behøvede at se så nøje på den enkelte indtægt. Alligevel blev parterne uenige i 1847, og Anders Th. Refslund indgav en klage til Tiendekommissionen for Tørninglehn, der den 20. juni 1847 svarede således:

I Anledning af Deres Skrivelse af 16de d. M. betræffende Andreas Refslund og Jens Clausen Grøngaards Vægring ved at deltage i Rugauctionen af det for Præsten istedet for Korntienden og andre Naturalpræstationer bestemte Kornquantum, tilkiendegives Dem herved til videre Bekiendtgjørelse for disse Mænd, at da hele Sognet er enig i Fordelingen, der ikke vil kunne tages Hensyn paa deres Vægring, men at de meget mere maa være pligtige til at svare det for dem bestemte Korn, med resp. 1 Tønde 4 Skjp og 1 Tønde 2 Skjp Rug. (Henholdsvis Tislund og Toftlund præsteembeder).

Hadersleben i Tiendekommisionen for Tørninglehn, den 20. jny 1847.

sign. *Fr. Johannsen.* sign. *v. Krogh.*

Svaret er stilet til Sognefoged J. B. Bjorholm i Ørderup til videre forkyndelse.

De drillede præsten

Dermed har sågen således formentligt fået en foreløbig afgørelse, men i 1867 fik Toftlund sogn ny præst, efter at pastor Carl Emil Christensen havde beklædt embedet i de få år fra 1863 til 67. Det var den første tyske præst i Toftlund August H. Schumacher, der havde embedet indtil 1886. Han var præstesøn fra Petersdorf på Fehmern, og til hans eftermæle hørte det sønderjyske »procentle« = procentlig, hvilket vil sige nøjeregnende, omhyggelig, grænsende til det smålige. Der fortælles endnu træk om hans

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Toftlunds sogns præstegård omkring 1865. Den blev bygget i 1600-tallet og nedrevet 1898-99. Foran formentlig pastor Carl Christensen med familie.

kantede væsen, hans tyske dialekt og nationale meninger føltes fremmede, selv om han havde ord for at være en velmenende og omhyggelig sjælesørger. Til Refslundernes væsen hørte meget lune. Da de var udtalt danske, var der således mulighed for meget trakasseri om det gamle tiendeproblem. En gennemlæsning af de gamle akter fra sagen, efterlader det indtryk, at Refslunderne Anders og sønnen Hendrik regulært har været ude på at drille, og at sognepræsten ville være kommet langt i forsonlighed og med et smil.

Allerede ved høsten i 1867, som pastor Schumacher lige var tiltrådt, vægrede Anders Th. Refslund sig ved at svare rugtiende til Toftlund præstembede, medens han vedkendte sig de 12 skæpper rug til Tislund. Pastor Schumacher greb til pennen den 8. august:

I Henhold til Tiende-Lovens Bestemmelser, anmodes herved Gaardmand Anders Refslund i Ørderup 2(to) Timer før samme agter at indkjøre sine forskjellige tiendepligtige Kornsorter (Rug, Havre, Ærter, Boghvede osv.) at bringe Underretning om dette til mig, paa det jeg derefter kan sende en Tæller og Markens Eier, nemlig Gaardmanden selv, efterat det ved Tællingen udsatte Tiendekorn er mig tilkjørt af ham, kan ogsaa begynde at indkjøre sit eget Korn.

Skulde der være Uvished om, hvilke af Eierens Jorder ligger paa Toftlund og hvilke paa Tiislund Mark, saa skal jeg, efterat Tiendet for alle hans Jorder er mig tilkjørt, ikke undlade at føre 12(tolv) Skjp. Rug til Bevtoft-Tiislund Præst, som tilkommer ham.

Skulde derimod vedkommende Gaardmand istedetfor *saaledes* for de paa Toftlund Mark beliggende Jorder at svare Tien-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det, hellere at betale Tiendet i Rug til Mortensdag, saa anmodes han for at afslutte en desangaaende Kontract at møde i Præstegaarden Løverdag d. 10. August, Klokken 12.
Toftlund Præstegaard, d. 8. August 1867.
sign. A. Schumacher, Pastor.
Til Gaardmand Anders Refslund i Ørderup.

Præsten blev vred, men –

Pastor Schumacher gentager dette brev allerede den 13. august samme år, da Anders Th. Refslund lod det første ganske uænset. Også dette brev henvender sig i tredie person og i samme kolde embedsstil. Sognepræsten var besluttet på, at sagen nu skulle have sin endelige afgørelse. I det sidste brev har han bemyndiget »Kjøbmand Lorenzen« til at modtage afgørelser og eventuel aftale om betaling i rug. Købmand L. Lorenzen, der også var postholder, havde forretning og bolig omtrent overfor præstegården, hvor nu frugthandler L. H. Knudsen bor på Østergade 12 i Toftlund. Præstegården lå, hvor nu møbelhandler Godtfred Hansen har privatbolig i det tidligere stuehus.

Anders Th. Refslund fortsatte med at vægre tiende til Toftlundembedet, og pastor Schumacher lod sagen gå rettens vej ved at indanke den for Kirkekonsistorium for Tørninglehn, der fældede efterfølgende afgørelse: (i uddrag).

Haderslev og Nustrup den 28/30 Dec. 1867.

efterat begge Parter er hørt i Sagen.

I Betragtning af:

en Deel af Jorderne under Tiislund Sogn og en anden Deel under Toftlund Sogn.

Lybek-Aaen gjør Skjellet herved til Besked:

at Eieren af ombemeldte Lybekgaard Anders Refslund er pligtig til at svare Tiende til Præsten i Toftlund for de til Gaarden hørende Jorder, saavidt disse ligger under Toftlund Sogn.

Dette bliver at forkynde for Anders Refslund i Ørderup samt i Afskrift at meddele ham.

Kongeligt Kirkekonsistorium for Tørninglehn Provsti.

sign. Kier. sign. Blædel.

Forkyndt: d. 27. Jan. sign. N. Olesen, Retsbud.

De blev ved at drille – en lille smule

Dermed havde den lange strid fundet en endelig afgørelse, som Anders Th. Refslund og fra 1874 sønnen Hendrik Jessen Refslund maatte efterkomme, selv om de vides fortsat at have krydret pligten med forskellige drillerier overfor den procentlige pastor Schumacher.

Lignende stridigheder kendes andetsteds fra. I 1799 havde ejeren af den Lundske gård i Gestrup således købt en del af Hyrup Vesterhede i Bevtoft sogn og skulle egentlig også have svaret tiende til Bevtoft præsteembede heraf. Jorden henlå imidlertid ganske i hede og blev regnet for udyrkbar. I dette tilfælde valgte parterne at ignorere anliggendet. Bevtoft præsteembede var nu også et af landsdelens bedste på sognets største gård. Toftlund præsteembede var dårligere aflagt, og den gode jord til Løbækgaard kunne ikke sådan lades ude af betragtning.

Alle tekster er gengivet med original stavemåde. Alle aktstykker, også pastor Schumachers breve, er affattet på dansk. I nogle år efter 1864 brugtes dansk fortsat i offentlige myndigheders breve. Kirkekonsistoriet bestod i dette tilfælde af den tysksindede amtmand O. Kier, Haderslev, der var tiltrådt efter 1864, og provst Ludvig Blædel, Nustrup, der i 1870 drog til Danmark, hvor han var præst til sin død i 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Boganmeldelser

J. H. Jensen:
LANDSBYLÆRER I GENVUNDET LAND.
Historisk Samfund for Sønderjylland. 1977.

Forfatteren var leder af landsbyskolen i Skovbøl i Felsted sogn, fra den blev dansk i 1920, og til den i 1963 måtte stryge flaget som offer for centraliseringen. Om disse 43 år handler bogen, dog med hovedvægten på de første 25-30 år.

Som optakt fortæller forfatteren om de rigsdanske forudsætninger, hvormed han som nørrejysk bondesøn og nybagt lærer kom til »det genvundne land«. Derpå følger erindringerne fra de 43 år, stort set i kronologisk orden, men ind imellem også samlede efter indhold. Nogle topografisk-lokalhistoriske oplysninger er indordnede i kronologien: Den ny lærer orienterer sig om den egn, han er blevet knyttet til. På bogens sidste sider, hvor man efter dens øvrige disposition kunne vente en udførlig omtale af skolens nedlæggelseshistorie, og hvad det betød for den, som havde viet den hele sin manddomsgerning, finder man i stedet en række karakteristikker af personer i sognet, medens skolens endeligt overstås på en halv side. Enhver kan så selv gøre sig sine tanker derom.

Lad det være sagt straks: Det er en helt personlig erindringsbog; men den er ikke privat; det er ikke en selvbiografi. (F.eks. forekommer forfatterens kone og børn nok i bogen; men det hører ikke til dens emne at fortælle, at han fik dem). Det er klart, at en mand, som har været lærer samme sted i 43 år, og som tillige har været udadvendt aktiv som lokalhistoriker, national foreningsmand, sognerådsformand og amtsrådsmedlem, må være kendt af alle på egnen. Men det ville være en stor skam, om hans erindringer blev gemt hen på hylden med personalhistorie og kun læst af den trods alt begrænsede kreds, hvem navnet J. H. Jensen siger noget. For selv om det naturligt nok mest er sig selv, han fortæller om, så er det dog først og fremmest Sønderjyllands historie, han fortæller, når han fortæller om sig selv. I hvert fald er det Nordslesvigs historie. Men hvad selve grænselandsproblematikken angår, har beretningen også i vid udstrækning gyldighed for Sydslesvig, alle ydre forskelle til trods.

Betragtet som Sønderjyllands historie 1920-63 har en personlig erindringsbog naturligvis visse klare begrænsninger. Men det ville et alment, upersonligt oversigtsværk med titlen »Sønderjyllands historie 1920-63« også have: Dets forfatter ville søge at skjule, at også han er personlig, nemlig i sit skøn over, hvad der er væsentligt for helhedsbilledet. Den begrænsning har erindringsbogen ikke. Den lægger ikke skjul på, at den er personlig. Oversigtsværket ville ikke som erindringsbogen lade alt andet end Åbenrå-egnen ude af betragtning. Men når erindringsbogens læser fordyber sig i, hvad der rørte sig i et »gaf« som Skovbøl, og lærer menneskene dér at kende een for een, forstår han måske bedre, hvad der foregik i Tønder, i Haderslev og på Als, end læseren af en bog, som omhyggeligt skal have det hele med.

Erindringsbogens forfatter kan blive et offer for erindringsforskydninger. Han husker måske ikke helt korrekt, hvad han selv har oplevet, og hvad han tænkte dengang. Men den upersonlige historiker risikerer tilsvarende at misforstå og fejltolke, hvad andre har oplevet og tænkt. Erindringsforfatterens svaghed er, at han selv var part i det,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den unge, danske lærer J. H. Jensen

han fortæller om. Her har den upartiske historiker naturligvis et fortrin. Men hans måde at være upartisk på, forekommer mig rigeligt at kunne opvejes af den måde, hvorpå J. H. Jensen nok er partisk og vedstår, hvad han har ment og sagt og gjort, men dog samtidig bestræber sig på at forstå og forklare og forsvare anderledes tænkende, og den måde, hvorpå han lader forstå, at det måske heller ikke altid var så godt og rigtigt, hvad han selv mente og gjorde.

Om denne forsonlighed og selvironi kun er den nu aldrende forfatters, eller han også besad den, dengang det fortalte gik for sig, kan kun hans bekendte svare på. Men den udenforstående læser kan i hvert fald glæde sig over, at J. H. Jensen formår at fortælle om sig selv på en måde, der ikke virker selvoptaget. Det er Sønderjyllands historie, han skriver, enten han fortæller om sin vellykkede indsats, eller han røber, hvor meget selv en lærer havde at lære i denne landsdel.

Objektive, upersonlige oversigtsværker kan ikke undværes. Men der er noget ved selve emnet »Sønderjyllands historie«, der forbyder at fæste lid til dem alene; for det egentlige og væsentlige, som bestemmer historiens gang i denne landsdel, er noget principielt uoverskueligt. Et grænselands historie beror i følge sagens natur for en stor del på grænsetilfælde, kunne man sige. En romantisk-nationalistisk historiebetragtning kommer til kort over for sociale faktorer, som ikke passer ind i dens skema (jfr., hvordan ordet »konjunktur« var et skældsord i Sydslesvig-striden), og en materialistisk historieopfattelse kommer til kort over for irrationelle årsager, som den ikke kan stille noget op med, og begge støder de på individuelle særligheder, som trodser alle regler og al logik. Jo bedre man kender grænselandet, desto mindre kan man sige generelt om det. (Bortset fra, at denne påstand selv er en generalisering).

Intet er så svært at overskue som det, man selv står midt i. Og tilbageblik er heller ikke ensbetydende med overblik, selv om der er gået nogle år. Men spørgsmålet er, om ikke netop sandheden om Sønderjylland krymper sig ved at blive gjort til genstand for overblik, og om ikke netop den personlige, individuelle og for egen regning vurderende erindringsbog er den form for historieskrivning, som mest præcist rammer grænselandets uoverskuelige virkelighed.

Men så skal det selvfølgelig også rent litterært være en bog, der er værd at læse. Det er jo ingenlunde givet, at den, som har noget at fortælle, også er i stand til at gøre det. Det er imidlertid J. H. Jensen. Hans bog er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

læst så let som en historisk roman. Alene udvælgelsen af repræsentative enkeltheder i det endeløse stof og den måde, det er disponeret på, er en raffineret præstation. Der er småt og stort, alvor og skæmt, tildragelser og synspunkter, persontegninger og historiske studier, statistiske tal og lune bemærkninger, altsammen i en farverig blanding, som føles på en gang velordnet og fri.

At den enkelte læser så naturligvis vil finde nogle enkeltheder mere vedkommende end andre, er en anden sag. Stilen holder sig behageligt fri af de to grøfter: på den ene side det tørre og klicheagtige, og på den anden side det krukkede forsøg på at være kvik og original. De enkelte steder, hvor der anes lidt tilløb til det sidste, forekommer mest i begyndelsen. Er det mon fordi pensionisten smittes af seminaristens stil, når han mindes sin ungdom?

Der er så godt som ingen Jeronimus-sammenligninger med nutiden. Dem overlades det til læseren selv at drage. Og sådan, uden pegefinger, vil de nok også stå stærkest: Tænk, at der har været så stor fattigdom her i mands minde! Tænk, at der kan skrives en hel bog om en lærer, uden at Danmarks Lærerforening nævnes! Tænk, at det trods alt ikke er længere siden, den danske sang endnu var en daglig realitet, man viede sit liv til! ... –Fortsæt selv! God fornøjelse! – eller hvordan man nu skal udtrykke det, når det drejer sig om en munter bog, der ikke kan undgå at efterlade lidt vemod.

Jørgen Kristensen

P. S. Som slægtsforsker må jeg indstændigt bede forfatteren om på landsarkivet at deponere et eksemplar, hvori man ad åre kan se, hvem de anonyme personer i bogen var. Tak!

Nis-Edwin List Petersen: Sagn og historier fra Rømø. Forlaget Melbyhus. 80 sider. Ill.

Forfatteren, der i dag bor i Heide, er på mødrene side af en gammel Rømø-slægt, og indholdet af sagnene og historierne er sikkert inspireret af mundtlige overleveringer – et par af de bedste historier er i hvert fald genfortælling af hans oldefars egne beretninger.

Den lange litteraturliste synes yderligere at borge for korrekthed, når forfatteren bevæger sig ind på historiske områder med opgivelse af navne og årstal, men i hvert tilfælde ét sted glipper det.

Det er beretningen om slaget i Listerdyb, hvor Christian IV på »Trefoldigheden« med held og dygtighed længe kæmpede ene mod en hollandsk flåde.

Om denne flåde skriver List Petersen, at den talte 36 skibe, og at den inden slaget havde været i Ribe for at hente 800 bueskytter fra Torstenssons hær, og endelig at flåden skulle sejle videre til Kattegat. Nu er Listerdyb jo ikke netop den nærmeste vej, når man agter sig fra Ribe til Kattegat, og yderligere lyder såvel bueskytter som Ribe å som egnet vandvej for 36 krigsskibe lidet troligt. Altså ser man efter i Sønderjyske Aarbøger 1936, som forfatteren omsorgsfuldt henviser til og konstaterer, at Thade Petersen på siderne 243-262 giver en fortræffelig analyse af slaget, men at List Petersen åbenbart ikke har fået læst sin kildehenvisning helt færdig.

Dels er de dubiøse bueskytter bøsseskytter, og yderligere reduceres antallet af hollandske skibe til 32, hvad dog er mindre væsentligt, men på siderne 261-62 påviser Thade Petersen meget grundigt, at udskibningen snarere har fundet sted over Hjerpsted og Jordsand, hvor 20 meters vanddybde betinger, at selv store skibe kan gå ind. Og så er vi jo straks meget nærmere Listerdyb.

Ellers holder forfatteren sig stort set til overleveringer og fortæller spændende og let læste beretninger fra de tider, da den mandlige del af Røms befolkning drog til havs på

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvalfangst hver sommer – forfatteren bruger nemlig bogen igennem befolkningens eget og gode navn til øen, kun på omslaget læser man Rømø, som de fleste »fremmede« i øvrigt udtaler forkert.

Bogen er smukt udstyret, der er endog et kort (man kunne måske have ønsket sig en lidt bedre korrespondance mellem stednavnene på kortet og de navne, der nævnes i bogen), og der er ikke sparet på illustrationer. A. Petersen-Röm har tegnet det kønne omslag og endnu flere maleriske skibe inde i bogen, og Art Tudborg har givet liv til en række af de personer, der fortælles om.

Inger Bjørn Svensson

Indholdsfortegnelse til Sønderjysk Månedsskrift 1945 – 1974.
Ved Niels H. Kragh Nielsen. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. 66 sider. Pris 30.– kroner. Medlems- og abonnentpris 20.–kroner.

De første tyve års artikler i Sønderjysk Månedsskrift blev registreret i 1944, og indholdsfortegnelse nr. 2 skulle omfatte de næste tredive år. Da udgivelsen trak ud, besluttede man meget fornuftigt at tage et ekstra år med, og således foreligger de første 51 år overskueligt registreret.

Alle artikler er nummereret og meget praktisk grupperet efter bibliotekernes decimalsystem, og ved hver artikel er dens længde anført. Yderligere er der udarbejdet et forfatter- og stedregister, som letter brugen af indholdsfortegnelsen. Det er en mangel, at der ikke foreligger en registrering af det righoldige billedmateriale, men en stram økonomi har sat grænser for publikationens omfang. Det foreliggende register opfylder rimelige ønsker, og det viser klart spændvidden i det stof, som læserne gennem årene har fået tilbudt – der er næppe det emne med tilknytning til Sønderjylland, som ikke i en eller anden form er repræsenteret i fortegnelsen.

Registeret har kun én ulempe: Det er meget tidkrævende. Sidder man nemlig og kigger ned over siderne, fristes man uvægerlig til at læse mange af de artikler, der gemmer sig bag overskrifterne, men det er måske ikke den dårligste måde at anvende nogle timer på.

Således åbner indholdsfortegnelsen på flere måder for meget værdifuldt artikelstof.

En billedbog

Historisk Samfund for Als og Sundeved har udsendt »Gamle fotografier fra Als og Sundeved« som hefte 55 i serien »Fra Als og Sundeved«.

At fotografierne er gamle, vil sige, at de rækker fra 1864 til op imod den første verdenskrig. Det er i almindelighed gruppebilleder med en passende baggrund, men i al deres stivhed fortæller disse billeder meget. I hvert fald for de ældre, der selv har set vasketøjet hænge over hækken, selv har set en hestegang i funktion, selv har leget i den kombination af erhverv, der kunde være knyttet til en kro, saasom høkeri, bageri og landbrug.

I tilgift faar man en fortegnelse over fotografer fra Als og Sundeved, og man faar en redegørelse for fotografiets udvikling. Det er ikke noget nyt, at man frygter den moderne teknik. I 1840 blev en fotograf anklaget for at være skyld i en langvarig tørke; man mente, at hans apparat tiltrak solens straaler!

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. april: Spejdergården Tydal har gennemgået en væsentlig udvidelse efter anskaffelsen af en ny bjælkehytte. Med grev Ingolf som protektor afholdes til sommer en jamboret, Tydal 77, hvortil ventes ca. 500 spejdere fra fem lande.

Det sydslesvigske samråd vil gerne støtte et forslag fra Dansk Skoleforening om oprettelse af en dansk efterskole i Sydslesvig, mens planer om en idrætshal i Slesvig foreløbig må henlægges af økonomiske grunde.

14 pct. af samtlige borgere i Flensborg var i 1976 lånere på det tyske bibliotek, Stadtbücherei. Tallet ligger væsentlig over forbundsgennemsnittet på 10 pct.

3. april: Repræsentanter for Euregio-samarbejdet ved den tysk-hollandske grænse orienterer sig om samarbejdet ved den dansk-tyske grænse og konstaterer, at man her mere har samlet sig omkring et praktisk samarbejde frem for at tilstræbe en institutionalisering.

6. april: Planerne om inddigning af Nordstrandbugten er nu så vidt fremme, at man regner med at kunne begynde på arbejdet i 1979. Sammen med inddigningen af Meldorfbugten vil der i alt blive indvundet 10.000 ha.

8. april: Under et påskeseminar i Grouw i Nederlandene for den europæiske mindretalsunions ungdomsgruppe, genvælges den danske sydsleviger, skoleleder Heinrich Schultz, Garding, som præsident.

Den slesvigholstenske landsregering peger i et forslag til regionsplanlægning på vigtigheden af kontakterne mellem tyske og danske myndigheder hen over grænsen for at løse en række aktuelle problemer i særdeleshed med henblik på kystsikringen og turisttrafikken.

Landbrugsminister Günter Flessner, Kiel, har i en redegørelse for landbrugsudviklingen i Slesvig-Holsten vist, at siden 1949/50 er antallet af beskæftigede ved landbruget faldet fra 248.000 til 68.000. Gennem hver arbejdskraft ved landbruget ernæres 87 personer i landet, og Slesvig-Holsten har kunnet nedsætte arbejdskraftsforbruget til det laveste i hele forbundsrepublikken.

13. april: Ved den såkaldte galgebakke ved Husbymark i Angel er der udgravet en begravelsesplads fra broncealderen med otte grave. Samtidig er der fundet en egekiste og rester af en boplads.

I Veding udenfor Flensborg åbnes et nyt kommunalt fritidshjem, som også tilbydes det lokale SSF distrikt som forsamlingsbygning.

14. april: Under en debat i landdagen peges der under behandlingen af regionsplanlægningsforslaget på, at der allerede nu mangler ca. 35.000 nye arbejdspladser, og at dette tal til 1985 vil være steget til 101.000. Karl Otto Meyer beklager, at der af de til nu forudsete 14.000 arbejdspladser endnu kun er oprettet ca. 4.000.

Økonomiminister Jürgen Westphal oplyser, at industriomsætningen i 1976 er steget med 8 pct., til 22,3 milliarder DM. Til gengæld er antallet af industribeskæftigede faldet med ca. 10.000 til 171.000. På to år er antallet faldet med i alt 16.000.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

16. april: Af beretningen for Helligåndskirkens menighed fremgår, at der i 1976 har været 2473 deltagere til 58 gudstjenester. Der noteredes 1307 altergæster. 27 dåbshøjtideligheder, 55 konfirmationer, 5 bryllupper og 16 begravelser.

18. april: 18. April-fondens særlige ungdomspris tildeles i år Andreas Lorenzen, Damholm, som en påskønnelse for en mangeårig indsats inden for det danske ungdomsarbejde i Sydslesvig.

Slesvig by og Vejle by undertegner en venskabskontrakt mellem de to byråd.

23.000 stemmer er målet for den valgkamp, SSV vil lægge op til det kommende års kommunalvalg, fastslår SSV's valgkampleder, byrådsmedlem Hans Olaf Christensen, Flensborg.

19. april: Nordtysklands ældste jernstøberi, Ahlmann-Carlshütte værket i Rendsborg har bestået i 150 år.

Som ny dansk præst i Rendsborg er udnævnt pastor Andreas Woller, der kommer fra Verninge på Fyn.

20. april: Det af Rendsborg-Egernførde amt nedsatte kontaktudvalg til det danske mindretal, som ikke er repræsenteret i amtsrådet, har udviklet sig til fuld tilfredshed. Ved udvalgets hjælp er der opnået gode tilskud til det danske arbejde på egnen.

Med 952 medlemmer er Gymnastikforeningen Dan i Flensborg, Sydslesvigs største danske idrætsforening.

20. april: Sydslesvig Erhvervsfond har i det forløbne år ydet i alt 35 lån på 600.000 DM. Det samlede udlån er steget til 1,98 mill. DM.

21. april: På SSV's ekstraordinære landsmøde i Flensborg fastslås, at målet til kommunevalget i 1978 er 24.000 stemmer. Under sloganet »Du kan stole på SSV« forbereder man sig på, at de næste to år vil blive kampår.

22. april: Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig vil gennem oprettelse af to sygeplejestationer på vestkysten forsøge at rette på vanskelighederne med ansættelse af distriktssygeplejersker.

Danmarks Radios generaldirektør Laurits Bindsløv og programdirektør Hans Jørgen Jensen besøger Flensborg og orienteres om det danske arbejde i Sydslesvig.

23. april: Flensborg Industri- og Handelskammer vil hilse det med tilfredshed, dersom den danske vinafgift blev sænket, og der blev skabt lige vilkår for grænsehandelen på begge sider af grænsen.

25. april: Den nyoprettede danske børnehave i Vanderup har allerede nu en venteliste. Samtidig har kommunerådet meddelt, at der til den danske børnehave ydes samme tilskud som til den tyske.

På friserrådets stævne på Helgoland fastslog præsidenten for rådet, gymnasierektor Jacob Tholund, Vyk, at for friserne er sproget kernen i kulturen.

26. april: Den vestfrisiske politiker Jan Singelsma foreslår forhandlinger mellem nord- og vestfrisere om et frisisk mandat i Europaparlamentet.

30. april: Til udbygningen af Program Nord er der til nu anvendt 1,6 milliarder DM. Alene til indeværende år er der afsat 73,2 millioner DM. Programmet omfatter ca. 700.000 ha.

Sydslesvigsk Forening i Flensborg amt kan melde om ny medlemsfremgang til 3418 medlemmer. Der er i alt afholdt 331 møder med 17.864 deltagere.

Under debatten blev det fastslået som umoralsk at kræve, at de danske unge skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blive i landsdelen, når der ikke kan skaffes flere beskæftigelsesmuligheder.

NORD FOR GRÆNSEN

5. april: På generalforsamlingen i Nordslesvigs tyske biblioteksforbund oplystes, at mens man i 1938 rådede over 58.000 bind og talte ca. 10.000 lånere og i alt 165.000 udlån, er tallene i dag en bogbestand på 69.000 bind, 4.000 lånere og 230.000 udlån.

På et møde i Åbenrå lover skatte- og afgiftsminister Jens Kampmann at undersøge forskellige muligheder for at begrænse indførslen af toldfrie varer under éndagesbesøg. Tredøgnsreglen skal dog ikke begrænses. Jens Kampmann vil drøfte spørgsmålet med den tyske økonomiminister Friederichs.

En række sønderjydske personarkiver skal nu bearbejdes nærmere. Det drejer sig om arkiverne fra redaktørerne A. Svensson, Anders Lebeck og Ernst Christiansen foruden arkiverne fra gårdejer H. J. Schmidt, Vojensgård, afdøde stiftamtmand V. R. Haarløv og de tidligere danske medlemmer af den tyske rigsdag, Gustav Johannsen og H. P. Hanssen.

6. april: Arbejdsfællesskabet omkring »den grønne vej« langs vestkysten har som ny formand valgt borgmester Ernst Schlüter, Husum, som afløser museumsinspektør dr. phil. Sigurd Schoubye.

Danfoss-koncernen kunne afslutte regnskabsåret 1975/76 med et overskud på 191 millioner kr. og notere en samlet omsætning på 1,84 milliarder kr. og dermed en stigning på 6 pct. i forhold til forrige år. Indenfor de forskellige afdelinger under Danfoss beskæftiges for tiden 10.900 medarbejdere, heraf 7.420 i de danske virksomheder. Koncernen regner med i tiden indtil 1982 at kunne beskæftige yderligere 1.000.

12. april: Holder regeringens planer for naturgas stik vil væsentlige dele af det østlige Sønderjylland kunne forsynes med naturgas i 1981/82.

13. april: Den slesvigholstenske landdags udvalg for det tyske mindretal i Nordslesvig holder møde i Åbenrå. Det sikres, at der ikke vil ske nedskæringer i tilskudstallene. Landet Slesvig-Holsten yder i 1977 3,8 mill. DM og forbundsrepublikken 3,5 mill. DM. Dertil kommer den danske stats tilskud på 7,8 mill. kr. I alt kan det tyske mindretal regne med tilskud på tilsammen 20 mill. DM eller 50 mill. kr., hvoraf Danmark betaler 63,5 pct., idet der skal regnes med yderligere 5 mill. DM i tilskud fra den sønderjyske amtskommune m.v. Generalsekretær Peter Iver Johannsen betonede, at aktivitetsniveauet indenfor mindretallet er uændret i forhold til tidligere år.

14. april: I følge et referat i Der Nordschleswiger tager næstformanden for Bund deutscher Nordschleswiger Dieter Wernich afstand fra diskussionen om en adskillelse af Slesvigsk Parti og BdN. ud fra den betragtning, at partiet kun kan være det kulturelle arbejdes tjener. Slesvigsk Partis politik må være overvejende kulturelt motiveret.

Det er 100 år siden den nordslesvigske asylforening, som oprettede børnehjemmet i Erlev ved Haderslev, blev stiftet.

Sønderborgs indbyggertal er i tiden siden 1970 sunket med 661, og tilbagegangen i indbyggertallet fortsætter stadig. I modsætning til de store kommuner, noteres der til gengæld fremgang i enkelte mindre kommuner.

15. april: Efter lange diskussioner beslutter Haderslev byråd, at den kendte bro over

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Møllestrømmen ved Haderslev dam skal bevares, og bevilger 66.000 kr. til restaureringen.

16. april: Historisk Forening for Vis herred har rettet en henvendelse til Bov kommune om at bevare grænselandsbyen Frøslevs særpræg. Både kulturhistorisk og miljømæssigt har Frøslev bevaret sit særegne præg som en sønderjysk landsby.

Som præst for den tyske menighed i Haderslev er udnævnt pastor Hermann Lodemann, Frederiksstad.

19. april: Kommunerne Gråsten og Bydelsdorf ved Rendsborg vil optage en venskabsforbindelse på kommunalt plan.

Sønderjyllands amtsråd fastholder sit ønske om et regionalt TV i relation til udbygningen af regionalplanlægningen.

23. april: Fem gamle huse i kvarteret Badstuegade-Slotsgade i Haderslev skal nu restaureres, og i alt vil 52 huse blive bevaret.

Landbrugsministeriet har udnævnt den 35-årige Bent Frigaard til forstander for den nye landbrugsskole ved Tønder.

24. april: De tyske byrådsmedlemmer i Åbenrå, viceborgmester Jep Schmidt og rektor Hans-Jürgen Nissen vil ikke genopstille ved det kommende kommunalvalg.

Skolepsykologer mener efter en undersøgelse af 1600 elever, at sønderjyske børns uhæmmede TV-kiggeri på de vesttyske kanaler i timevis hver dag sætter dem tilbage i beherskelsen af det danske sprog i forhold til børn i det øvrige ylland.

27. april: Da industrigrundstykker i Haderslev er ved at være en mangelvare foreslår et udvalg til fremme af industrietableringen, at Haderslev-Vojens området betragtes som en enhed, og at der snarest påbegyndes en planlægning af et industriområde mellem Haderslev og Vojens.

28. april: Planerne om et told-frilager i Padborg vækker bekymring både i Århus og København. Fra sønderjysk side peges dog på, at det snarere bliver Hamborg, som kommer til at mærke oprettelsen af et frilager ved den dansk-tyske grænse.

Det sydslesvigske hvilehjem Bennetgård i Københoved havde i 1976 262 gæster, og hjemmet har gennem 40 år kunnet modtage i alt over 10.000 ældre fra Sydslesvig på rekreationsophold.

29. april Et arkæologihold fra Løgumkloster højskole har fundet 16 munkegrave syd for klosterkirken.

30. april De sidste tre »Bulhuse« i Åbenrå, som alle stammer fra midten af 1700-tallet vil nu blive restaureret.

Rettelser:

April 1977: Side 101, 5. linie f.n., 1. spalte: (1837-1910). Læs (1831-1910).

Maj 1977: Side 143, 16. linie f.n., 2. spalte: Arnold. Læs Kranold.

Side 147, Billedteksten 2. linie: Sofie Cordsen. Læs: Anna Cordsen.
4. linie: Ingeborg Hansen. Læs Ingeborg Hanssen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Hadersiev – Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv

Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING

og

NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING

er nu

KD

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: (07) 12 53 00

Århus: (06) 12 53 00

CHECK KONTO

De har hørt om det pengeløse samfund . . . det er noget med checks . . . det er noget nemt . . . noget der holder orden i det økonomiske. Tal med banken – de taler Deres sprog.

SYDBANK

– den sønderjyske bank

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.
Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj–28. juli.
Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober–28. marts.
Skoleplan sendes.
Telefon (04) 42 18 48
Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9–12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vojens

Telf. (04) 54 12 26

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 27 25

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.
Redaktørernes adresse:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brørsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

HØJST ANTIK
Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nordøst for Tønder).
Sønderjyske antikviteter sælges.
E. Lund Christiansen, Bredgade 4, 6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOD HØJSKOLE – ALS
3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (04) 46 41 12
Mogens Hemmingsen

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

5 mdr. kursus januar–maj. Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK
AKTIESELSKAB

TRY
HØJSKOLE
9330 Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE
Handelsgymnasium – Handelshøjskoleafdeling
Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

GRAM
KØLEANLÆG
BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS